

MAGYAR

PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI

FIGYELMEZŐ.

HARMADIK ÉVFOLYAM.

Hetedik füzet.

1872.

Julius.

I.

Néhány vonás az idők jeleiből.

„Áron is megvegyétek az alkalmatosságot ;
mert a napok gonoszok.“ E f é z. V. 16.

Aligha van országos protestáns egyház a földszinén, amelyet a Teremtő oly sok keserű és sujjos próbák alá vetett volna, mint a magyar protestáns egyházat. A nemzetnek egy idegen és ellenséges kormány zsarnoksága- és a félhöld ellen saját létéért és szabadságáért vívott véres harcai, melyek a protestáns egyházra is sokszoros hatással valának ; századokon keresztül vonult fegyveres üldöztetés, majd fegyvertelen de rendszeres, tervszerű és következetes elnyomattatás ; ottan-ottan duló pártviszályok az egyház kebelében, egyszóval : különbözőféle kínos zaklattatás, s ennek szüntével a kimerültség és elfásultság szakadatlan láncolatai alkotják a mi magyar protestáns egyházunk történetének folyamát. Elmondhatjuk, hogy az evangyéliomnak voltaképen mindez ideig sem volt ideje és alkalmá arra, hogy valóban gyökeresen, teljesen és egyetemlegesen áthassa a magyar nemzet lelkét. — Sok tekintetben nagy, hatalmas és erőteljes volt ugyan a magyar protestáns egyház pl. a dicső Bethlen Gábor és I. Rákóczy György korában, de e korszak áldásait is csak egy része élvezhetette az egy-

háznak, az t. i. amely politikailag az erdélyi fejedelemséghez tartozott, a másik részt, pl. a dunai vidékeket, ezen korszakban is folytonos üldözés pusztította és emésztette.

Az 1848—49-dik évi nagyszerű küzdelmek letűnte után Haynau mutatta be magát mint summus episcopusunk és főpátrónusunk, s az ötvenes években, az egyháznak is huznia kellett némán és megaláztatva a léha de annál gögösebb abszolutizmus jármát. „Dedimus profecto grande patientiae documentum; et sicut vetus aetas vidit quid ultimum in libertate esset, ita nos, quid in servitute adempto per inquisitiones et loquendi audiendique commercio. Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci quam tacere.“ (Tacitus. J. Agricolaevi vita.) S valóban ha egyes ember megtalálta törni a hallgatást s szólott különösen egyházunk és iskoláink szabadságának statusjogi alapjairól, az ezek erejénél fogva méltán és természetesen követelhető egyenjogúságról és autonomiáról s más efélékről: készen lehetett, hogy a legnagyobb cynizmussal fogják őt üldözni a rend és béke hős keblü örei. Természetes, hogy míg ez reánk nézve így volt, a klérus különböző kegyekkel árasztatott el s a Mária szeplőtlen fogantatásának és a konkordatumnak minden akadály nélküli, sőt harsány örvendezések közötti megállapításában elérte nyilvános dicsőségének s állami hatalmának és előjogainak tetőpontját. Ily időszakban valóban nem nagy dicsőség volt a Hoványi és mások lelketlen és sivár jezsuitai dialektikájának s minden tiszta alapos és mély felfogást nélkülöző klerikális polemikájának packázni a hazánkban láncokra vert protestantizmus felett. Bizonyynal e korszak igengyászos vala; ebben is azonban, mindenél vézesebbnek azt tarthatók, hogy már az egyház kebelében is megmozdult a benső romlottság és hűtlenség fagyasztó szellője s kezdének kibontakozni a sötétből a kisebb és nagyobb tráitorok és proditorok alakjai, akik az evangyéliumi protestantizmus legmagasztosabb életelveit s legszentebb és legdrágább jogait készek lettek volna elárulni az ellenségnek.

Az Isten, külső hatalmas állami rázkódások által tágitotta meg, illetőleg törte szét mind hazánk, mind egyházunk rabláncait.

Azt gondoltuk, hogy az ötvenes évek letűntével s hazánk

alkotmányos életének olyan amilyen visszaállításával s megszilárdításával, ha nem valami áldásokban gazdag, de legalább őszinte külsős és belső békével kínálkozó korszak fog következni a magy. protest. egyházra, úgy hogy ennek kicsinyei és nagyjai teljes egyetértéssel láthatnak sebeik orvoslásához és hiányaik pótlásához. Azt reméltük, hogy miként a Mária Terézia erkölcsrontó és üldöző korszaka s a II. József császár sok tekintetben nemes célu absolutizmusa után, az 1791. XXVI. sarkalatos törvényben, bár a klérus által megbénított de mégis magasztos, jogos és méltányos törekvésü elégtételt, és biztosítékot nyert a magyar protestáns egyház: úgy most, a békekötések s az 1848-dik évi XX. t. c. alapján, oly nagyszerű elégtételt és oly szilárd jogi biztosítékot fog nyerni egyházunk a hazai törvényhozástól, amelyen többé a pokolnak kapui sem vehetnek diadalmat.

Keserűen csalatkoztunk! A római katolikus autonomiáról beszélni, annak fényes megvalósulását remélni, várni lehet, igenis! A mi protestáns egyházi és iskolai autonomiánk, szabadságunk s egyenjoguságunk? Hjah, . . . az már más kérdés.

Keserűen csalatkoztunk általában is! E mi korunkra tekintve is, teljes mértékben áll az, amit tisztos lelkészi és egyházi irodalmi elődeink oly sokszor megjegyeztek vólt, hogy t. i. n i n c s h a l c y o n , nincsen szélcsend a habok közt hánykódó hajócska számára s „a sok nyomoruságoknak özönvizeiben, mint a Nóé galambja, még is alig pihenhet az Isten anyaszentegyháza“ stb. A nyugalmas idők, a rendszeres viszonyok áldásait mind e mai napig sem élvezhetjük; csak egyik kezünkkel építhetünk, midőn építhetünk, a másikban pedig, sőt gyakorta mindkettőben folytonosan fegyvert kell tartanunk; mert számosak és szünni nem akarnak az evangéliom és az egyház külső belső ellenségei.

Nem tudom tisztelt olvasó, hogy te miként fogod fel egyházi életünk jelen sorsát és helyzetét s az időknek ide vonatkozó jeleit. Előttem úgy látszik hogy

valami különös egytetemes nyugtalanság, elégedetlenség, zürzavar, szédítő tompa zugás és lárma, az összes társadalomban;
részvétlenség, hidegség, sőt gyanusítás és gyűlölet az evangéliomi keresztyénység iránt, több tekintélyes körökben;

a történeti és jogi pozitív alapok iránti bizalmatlanság és hűtlenség;

az evangyéliomi pozitív keresztyénség és az egyház híveinek a modern kultúra és a tudomány fenyegető hatalma általi vak terrorizáltatása;

s mindezekkel szemben, különösen nálunk magyar protestánsoknál aggasztó erőtlenség és készületlenség; — én előttem mondom úgy látszik, hogy ezek vagy efélék alkotják jelenleg az időknek azon feltűnőbb jeleit, amelyek egyházunk sorsára kisebb nagyobb vonatkozással vannak.

Nem céлом sorban és részletesen taglalni az idők ezen jeleit, hanem főként figyelem és gondolat ébresztés végett, csak néhány fő vonást érintek röviden.

Az általános nyugtalanság, elégedetlenség és tompa zugás, nem a közelebbi években vette eredetét s nem is csupán a mi hazánkra szorítkozik. Évek sőt évtizedek óta észlelhető az kisebb nagyobb mértékben, mindent művelt államban, s miután ma már a különbözőféle eszmék, elvek, irányzatok és mozgalmak a vasuti és távirdai vonalokon oly könnyen és gyorsan terjednek s haladnak, miként a nyári felhők a szelek szárnyain az ő légi utjokon: nem csuda ha a társadalmi mind nyilvános, mind titkos eszmék s érdekek küzdelmeinek körébe a mi hazánk is bevonatott.

Hogy hazánk sorsának fordulata s az ehhez kötött édes álmok és fentcsapongó remények, melyeket sokaknál mélyen ható keserű csalódás váltott fel; hogy a politikai párttusák, melyek a mennytől a pokolig mindent mozgásba hoztak és felkavartak; hogy a sajtó, melyben kevés eszme tisztaság s jellemzilárdság és következetesség mellett néha-néha nem csekély mérvű volt már ezelőtt is az általános izgatás, handabanda és zaklató lárma; hogy a különbözőféle titkos-társulatok, a szabad kőművesek s a már nálunk is kétségtelenül működő s némelyek szerint iszonyu tanokat valló nemzetközi munkás egyesület, — hogy, mondom, mindezek és több efélék menyiben voltak befolyással hazánkban, a társadalom összes szervezetét és idegeit folytonos zaklatottságban tartó helyzet előidézésére és fentartására: azt nem céлом ez uttal fejtegetni; elég az hozzá, hogy a társadalmi életben, és pedig annak csaknem

minden rétegében és jeleneteiben, a családi ünnepélyektől és nyilvános táncvigalmaktól kezdve egészen a temetési ünnepélyekig, nálunk is egy zajos és zürzavaros országos vásár áll előttünk, témérdek komédiásaival, kötél-táncosaival, szemfényvesztőivel, zseb-metszőivel, különféle csalóival, nappali s éjjeli leirhatatlan rejtelmekkel, undokságaival stb. stb. Mindenki erőlködik, mulatságot és szerencsét óhajt, keres és hajhász; de egyszersmind rövid idő múlva menekülni vágyik a fásasztó tolongásból és szédítő lármazajból.

S valóban vannak is, kik a vásártértől mintegy elkülönzött csoportot alkotnak. Az önmagokkal s az étellel meghasonlottak, az ember és világgyűlölők, a tékozló fiuként moslékos vájuhoz jutott kéjencek, az öngyilkosok, különféle gonosztévők s általában a végképen kétségbeesettek, az erkölcsileg tönkre jutottak és összeroskadottak naponként szaporodó szomorú és elszomorító serege ez!

Ugy látszik, hogy a társadalomnak e mélyen megható kínos vonaglására tekinthetett a nagy magyar költő Vörösmarty, midőn legutolsó művében ezt mondja a többek közt:

Kié vólt ez elfojtott sóhajvás,
 Mi üvölt, sir e vad rohanatban,
 Mi dörömböl az ég bóltozatján,
 Mi zokog, mint malom a pokolban?
 Hulló angyal, tört szív, örült lélek,
 Vert hadak, vagy vakmerő remények?

Mintha ujra hallanók a pusztán
 A lázzadt ember vad keserveit,
 Gyilkos testvér botja zuhanását,
 S az első árvák sirbeszédeit,
 A keselynek szárnya csattogását
 Prometheusznak halhatatlan kinját. — stb.

Hogy ily gyászos és válságos korszakban az evangyéliom hirdetőire rendkívül nehéz, de egyszersmind magasztos teendő várakozik, tul van minden kétségen.

Pusztán és egyedül külső intézmények, pl. repressiv törvények, szigorú rendőrség, anyagi könnyebbülést eszközölő jótékony

intézetek, „panis et circenses“, egyiptomi husos fazekak stb. önmagukban, a fenforgó társadalmi bajt és vészt gyökeresen soha meg nem gyógyíthatják. Mint a lázban gyötrődő beteg, ki érezve fejének hévségét s kínait, nyugtalanul változtatja helyzetét s forgattatja párnáját, de mindhiában, mert a hévség és fájdalom forrása nem kívül hanem belől van: épenigy korunk is mindaddig siker nélkül keresi a külső békét és nyugalmat míg a lelkeknek Istennel és önmagokkal való békessége helyreállítva és megszilárdítva nem lesz. Ha tehát valaha tehettek, most bizonynyal igensokat tehetnek kortársaik javára és üdvére azok, akik a békesség isteni fejedelmének szolgái. „Békességet hagyok nektek: amaz én békességemet adom nektek; nem úgy adom én nektek mint a világ adja.“ Nem frázis az tisztelt olvasó, hanem a legtisztább és legmélyebb igazság, hogy ott, ahol az egyesek békében vannak az ő Teremtőjökkel, békében vagynak egymással is, s nem hiányzik ott a családok, a különböző néposztályok, a szegények és gazdagok s kicsinyek és nagyok egymás iránti kölcsönös bizalma és békessége sem. „Oh mily szépek a békességet hirdetőknél lábai a hegyeken.“ Ámde korunkban s épen nálunk is rendkívüli nagy akadályok állanak az Istennel való békesség hírnökeinek útjában.

Az idők mostani jelei között, második pontban azt említém, hogy részvétlenség, hidegség sőt gyanusítás és gyűlölet uralkodik az evangyéliom és keresztyénység iránt több tekintélyes körökben.

Felesleges bár, de mégis fel kell említenem, hogy e pontnál egyáltalában és teljességgel nem azon gunyra és megtámadásokra gondolok, amelyekben a hazai sajtó tetemes nagy része a szerzeteseket, apácákat, r. katolikus papokat, római pápát s annak csalthatatlanságát stb. oly gyakran és jókedvvel szokta részesíteni. — Megjegyzem azonban, hogy a sajtó ez említett egész hadjárata, előttem legalább egészen sikertelennek látszik, több rosztat mint jót szül, s általában nem is tartozik a komolyabb erkölcsi értékű dolgok közzé. Ephemér becsü az egész! Mert avagy, miólta nálunk a divatos harc foly, hány zárdát szüntetett meg az állam; kitiltattak-e a jezsuiták, nem fogadtatott-e el a csalthatatlanság dogmája;

közel van-e hozzánk egy oly kor, mint amilyen a II. József császáré vala; nem bir-e a klerus nagy mennyiségével mind e mai napig azon rendkívül hatályos eszközöknek, melyekkel hazánk államéletének sorsára döntő befolyást gyakorolhat??! Volt alkalmam tapasztalni, hogy most már maga a római katolikus nép is gunyoltatva, üldöztetve érzi magát vallásában, s ki tudja, hogy nem susogják-e neki titokban, hogy ennek okai a protestánsok és a zsidók? Azon szembeszökő sikertelenség tehát, amelylyel a sajtónak és több másoknak Róma és a klérus elleni támadásai találkoznak, figyelmeztethetné az illetőket, hogy más fegyverekhez nyuljanak, olyanokhoz, pl. milyenekkel egykor a szegény reformátorok s a velök egyező nézetű tudósok és irodalmi férfiak szembe léptek az akkor ezerszerre hatalmasabb Róma villámaival!

Egyébiránt, ám gunyolja, gyűlölje és üldözze valaki a papokat, mégpedig nem csak a római katolikus, hanem a protestáns papokat is ha megérdemlik; nincs ellene semmi kifogásunk, csak s z e r e s s e a z e v a n g y é l i o m o t, csak legyen bátor és hű védője magának a keresztyénség ügyének!

Fájdalom! e szeretet és elszánt védelmi készség, hazánk lakosainak épen hangadó s vezér köreiből, ez idő szerint legalább, igenkevés mértékben találtatik! Sokan művelteink közül csak anyiban becsülik a protestantizmust, amenyiben azt a politikai elnyomás elleni oppozitzió és a liberalizmus eszméivel azonosnak tartják; pedig mily változékony és kétes értékűek önmagokban ezen eszmék! Mások elősmeréssel emlegetik a szolgálatot, melyet a hazai protestantizmus, a népnevelés, tudomány, irodalom, nemzetiség és alkotmányos szabadság ügyének tett; de magára arra, amiáltal a protestantizmus mindezen szolgálatokat tehette, t. i. az evangyéliomi alapigazságokra és tényekre és az azok iránti őszinte és elszánt hűségre már némi tekintettel és figyelemmel is alig vannak. Ha pedig kiveszszük a keresztyénség s épen az evangyéliomi protestantizmus kebeléből is azon alapigazságokat és tényeket, a melyeket a hit magához ölelhet s mintegy önmagával egyesíthet; ha nem hagyunk ott semmi romolhatatlan pozitívumot, amelybe épen maga az okos oppozitzió is megvethesse sarkát; akkor az egész keresztyénség és protestantizmus nyomorult semmiséggé fosz-

lik szét. Az apostolok és a reformátorok s a világtörténetek keresztyénsége azonban, bizonyosan nem ilyen volt, aminthogy nem is vólt még soha, sem egyes ember, sem párt, sem tudomány, sem intézmény, mely pusztá tagadás által valami jót tehetett volna az emberiséggel. A reformátorok megrázkódtatták Róma sziklavárát és több népeket kiragadtak annak nyommasztó hatalma alól, bizonyosan nem a pusztá ellenzés és tagadás, hanem a hit ereje által; felsőbb alsóbb iskolákat s többrendbeli jótékony intézeteket létrehozta, a tudományt előbb vitték, nemzeti irodalmakat teremtettek; . . . hegyeket mozdítottak ki helyökből, mert hittek; az apostol magasztos kifejezéseként „hit által országokat meggyőznek, igazságot cselekedtek; oroszánoknak szájokat bédugták, a tűznek erejét megoltották; megerősödtek az erőtlenségből és erősekké lettek a viadalban.“ „Glaubet an das Evangelium.“ St. Marc. I. 15. „Higyjete az evangyéliomnak.“ Ez van felírva Luther wittenbergi ércoszlopának gránit talapzatára. Hit nélkül, még pedig őszinte, mély, magasztos és erős hit nélkül a reformátzio nem tehetett volna semmit.

Igy van ez, a történetek folyamának minden egyes korszakára nézve. „Mindazon korszakok amelyekben a hit uralkodik fényesek, szivemelők és termékenyek a jelen szintugy mint az utóvilágra nézve. Mindazon korszakok ellenben, amelyekben a hitetlenség habár silány győzelmet is vesz, semmivé lesznek az utókorra nézve, mert senkisé szereti magát gyötörni sivatag pusztáknak megösmerésével.“ Göthe mondja ezt, akit pedig, valami orthodox keresztyénnek bizony senki sem tarthat.

Korunkban már, a mi művelt magyar világi uraink sőt mondhatjuk tanítóink, tanáraink és lelkészeink kisebb nagyobb része, a keresztyénség mindazon alapigazságaira és tényeire, amelyeknek felfogásához hit kellene, minélkevesebbet ad. Gyakorta lenezés guny és megvetés tárgyává lesz a keresztyénség a napi sajtó s általában az irodalom mezején is; s mig hazánkban is nagy számmal vagnak nem csak egyházi, hanem politikai és másféle lapok is, amelyek anyagi érdekekért a római katholicizmus és a klerus szolgálatában állanak, addig, én részemről a nem egyházi lapok közül egyet sem ösmerek, amely az evangyéliomi keresztyénség lelke által

vezéreltetnék, sőt csak kellő figyelemben és méltánylatban részeltetné is annak ügyét.

A kereszttyénség elleni hidegség és gyűlölet nálunk is nagy mérveket kezd öltetni és rendszeresen terjesztetik. — A genfi szociál demokratáknak a roppant terjedelmű nemzetközi munkás egy- let londoni központi bizottsága által is jóváhagyott alapszabályai- ban az egyik pont ez: „Egyletünk istentagadónak nyilván- nitja magát; akarjuk, hogy az istenitisztelek eltöröltessenek, a hit helyét a tudomány s az isteni igazság helyet az emberi igaz- ság foglalja el s a házasság mint politikai, vallási, jogi és polgári intézmény töröltessék el.“ Leirhatlan a vész, amely ezen áramlat- ból az egyéni, családi és társadalmi élet nyugalmit sőt épen magát a haza szabadságát és boldogságát is fenyegeti. „Az oly népnek, amely szabad akar lenni, hinnie kell, s amely nép hinni nem akar mulhatlanul szolgaságra fog jutni; a despotizmus nélkülözheti a hitet, de a szabadság sohasem;“ — ezt mondja Toqueville. A francia állam mos- tani elnöke Thiers, még évtizedekkel ezelőtt különös nyomaték- kal ajánlotta hazájának, hogy állítson az állam minden faluba lel- készt „aki legalább arra tanítsa meg a Krisztus nevében az embereket, hogy a fájdalom és a nélkülözés mulhatlan feltételei e földi életnek.“ Ezen francia államférfiúnak és történetirónak tehát aligha magasabb fogalma nem volt a Krisztusról és a keresz- tyénségről, mint azon Deutschféle részvénytársulati kiadásu magyar lapnak, amelynek egyik sokezer példányban szétszórt szá- ma (Magyarország és a nagy világ. 39. sz. 1870. Rendkívüli mel- léklet) ezt mondja a többek közt: „Mózes reformátor, Krisztus reformátor, Mahomed Luther is azok. De mik e nagyok reformtörekvései a francia fordalomhoz képest? Elvesző zérusok!!!“ Vahj kik ezen urak és hol vagyon ha- zájok, akik előtt a Krisztus csak egy reformátor, mégpedig oly re- formátor, akinek „törekvése“ a francia forradalomhoz képest el- vesző zérus, azaz semmi?!

Mi pedig azon véleményben vagyunk hajlandók lenni, hogy ha a francia népnek évtizedek óta oly közoktatása és vallásos neveltetése lett volna, mint volt pl. a porosznak, vagy hogy ha csak

Thiers tanácsát is annak idejében megfogadták és kellő erélyvel követték volna az illetők: nem lett volna a legközelebbi háborúnak oly leverő gyászos kimenetele a franciákra nézve, és nem látta volna meg Páris a commune leirhatatlan iszonyuságait.

A poroszoknál majdnem egy évszázad óta rendszeres és erélyes gondot fordít az állam a népnek mind értelmi mind erkölcsi és vallásos nevelésére. Poroszország nagy királya II. Frigyes, aki Voltaire-féle szellemekkel vette magát körül s vallás tekintetében is kitünő barátja volt a könnyelmű szabadelvűségnek, látván uralkodásának s életének vége felé, hogy mily vészes gyümölcsöket termett az ő vallásügyi politikája, nagy felindulással kiáltott egykor reá egyik miniszterére Herzbergre: „Teremtse vissza kend a vallást az én országomban!“ Utóda II. Frigyes Vilmos pedig, mindjárt uralkodása kezdetén, a boroszlói tanítóképezde felállításával igy irt az ottani kormány elnökhöz: „Tökéletesen egyetértek önnel azon véleményben, hogy mindenek előtt a keresztyénség alapelveit kell az ifju keblekbe becsepegtetni, hogy érettebb korokban szilárd alappal birjanak s a fájdalom! anyira elhatalmasodott „felvilágosítók“ által egykönnyen félre ne vezettethessenek. Én ugyan gyűlölök minden lelkiösmeretbeli kényszert s hagyok mindenkit a maga meggyőzésében; de azt sohasem fogom eltűrni, hogy az én országomban a Jézus vallását aláássák, a nép előtt a bibliát megvetés tárgyává tegyék s a hitetlenség, deizmus és naturalizmus lobogóját nyilván kitűzzék.“ — III. Frigyes Vilmos, ugyancsak porosz király, kinek emelkedett jellemét ellenfelei is elösmerték és becsülték, nagy hirű Önvallomásaiban ezt mondja a többek közt: „Lelkemből óhajtom, hogy minden alattvalóm bódog legyen; ámde boldog csak a jó ember lehet; a szív, a lélek benső jóságát pedig csak egyedül a vallás csendes, átalakító hatalma adhatja meg. Csalódnak és ábrándoznak azok, a kik azt vélik, hogy a szép művészetek és tudományok, magokban jóvá tehetik az embert. Müveltté, simává és kellemessé, tehetik igenis; de a szív tisztasága, becsületessége, hűsége és szilárdsága, — az már, más-
 unnan jó. Ha ezen fensőbb isteni hiányzik s a családi nevelés

és iskolai közoktatás mezején legalább is lépést nem tart a tudományokkal, sőt ha tulnyomólag uralkodó hatalommá nem lesz: akkor épen ennél fogva egy másik hatalom áll elő, mely az egész embert hatalmába keríti, és ez az önzésnek velünk született hatalma.“ stb. „Az erkölcsi tisztaság nélküli műveltség, megmérgezi a társadalmat; oly színjátszói csoporttá teszi ezt, amelyben egyik ember a másikat mindenféle uton-módon ámitja és csalja s a mi a legborzasztóbb, ezt mindegyik kölcsönösen tudja. Nem hisznek többé senkinek sem. . . . A hol hit nincs, ott nincs már hűség sem.“ stb. stb. Így, a porosz királyok! akikről különben általánosán tudva van, hogy a porosz uralkodói család többi tagjaival együtt, kitűnő vallásos nevelést és oktatást nyertek. Mellékesen megjegyezve, aligha vólt tehát helyén az, hogy nálunk oly sok lap, a legközelebbi nagy háboru folyamán, az öreg porosz király Istenre és vallásra hivatkozását közguny és megveetés tárgyává tenni igyekezett. Ez is egyik jele nálunk az időnek! Ez az öreg porosz király pedig nem vólt bünösebb mint az ő közkatonái, akik közül rendszerént mindegyiknél vólt biblia a harcok mezőin is!

Az evangyéliom és keresztyénség iránti e közönyösség és gyűlölet vészes áramlata, nemcsak hazánkban, hanem több más országokban is el van terjedve és pedig néhol még nagyobb mérvben mint nálunk. Forrásai is ez áramlatnak visszanyulnak messze a mult századokba, sőt vóltaképen egyidősök magával a keresztyénséggel s általában a hittel. Azt vélni, hogy a mi magyar művelteink azért fordultak el az evangyéliomtól, mert a természettudományokból meggyőződtek annak tarthatlan vóltá felől, — nagy tévedés lenne. Hisz ezt a külföld legjelesebb természettudósainak többsége sem mondja, hát a mi dilettánsaink, akik a természettudományokat s különösen azoknak kitisztázott és megszilárdult végeredményeit s ezek értékét ép oly kevésbé vizsgálgatták és mérlegelték mint az evangyéliomot, — mikép mondhatnák azt? Ha egy Newton, Humboldt s korunk legjelesebb természettudósai is nem szégyenlik az evangyéliomot s nem usznak a materializmus és pantheizmus árvain, hanem hisznek élő Istent, halhatatlan lelket s általában ér-

zék felett: én nem tudom, hogy hát a mi ügyvédek, íróink stb., miért ne hihetnének??

Korunkra tekintve a baj fő oka az, mert nem részesültünk oly vallásos neveltetésben, evangyéliomi hitünk nem ápolgatott és nem szilárdított oly mérvben, amint azt, a hitet nálunk sokszorosán ostromló rendkívüli körülmények kívánták volna.

Hogy mindazokat, akik jelenleg nálunk a vallás iránti közönyösség vagy hitetlenség törében vannak, kiszabadíthassuk onnan s bizton megnyerjük az evangyéliomnak, — ahoz reményünk aligha lehet, kivált miután nálunk az összes államélet és annak tényező férfiai, elkezdve az országgyűléstől és kormánytól, le egészen az utolsó falusi notáriusig, az evangyéliomi tiszta keresztyénség ügyével vóltaképen anyit sem gondolnak mint a khinai birodalommal. Ugy látszik tehát, hogy e nemzedéket, távol az evangyéliom ígért földétől, a nihilizmus sivatag pusztáin fogja elérni a halál álma.

A nép tetemes nagyrésze még megmenthető s kezünkben van s szükség is, hogy teljes mértékben s mindvégig kezünkben legyen az ifju nemzedéknek, gyermekeinknek jövő sorsa. Csekély nézetem szerént tehát, e két pontra kellene kiváló figyelmet és erélyes gondoskodást fordítanunk.

Hoffmann berlini general szuperintendens, az annak idejében, röviden általunk is ösmertetett „Deutschland“ című folyóiratban, az egyház elleni rossz hangulat okait stb. fejtegetvén, említi a többek közt, hogy ha a nép iskolát megfosztanák keresztyén jellemétől, ebbe az egyház soha és semmiképen bele nem fogna egyezni, s ha mégis szakadásra kerülne a dolog, akkor az egyház teljes erőfeszítéssel azon lenne, hogy saját erejével egy önálló iskolai rendszert állítson fel. Ezen önálló iskolai rendszert, a mi autonom felekezeti iskoláinkban mi, már bírjuk. Megmérhetetlen fontosságú drága kincsek ezek az autonom felekezeti iskolák; ha ezek a szükséges eszközökkel ellátva, kellő szervezettel bírnak s igazi evangyéliomi szellemben oktatnak s nevelnek: akkor oly árkhimédesi pontokat bírnak ezekben, amelyekre támaszkodva eget, földet ki lehet mozdítani helyéből.

Nem szabad elhagynunk a felnőtt népet sem, sőt mindent el kell követnünk, hogy legalább megarthassuk azt a mi még el nem

veszett. É célra ez idő szerént legfőbb rendszeres eszköz kezünkben a z igehirdetés. Ez vethet gátat a vészes áramlatnak, hogy a még tiszta és szabad mező el ne boritassék; ez erősítheti meg a kételkedőket és ingadozókat; ez gyújthatja lángra a hitnek hamvadó szikráit; ez állhat ellene a lelki halálnak. „Valaki segítségül hívja az Urnak nevét, megtartatik. De mimódon hívják segítségül azt, akiben nem hiendenek? és mimódon hisznek abban aki felől nem hallandanak; mimódon hallanának pedig predikáló nélkül? . . . Azért a hit hallásból vagon; a hallás pedig az Istennek igéje által.“ Róm. X. 13. 14. 17.

Mit predikálunk? Mindnyájan jól tudjuk! A „Krisztust, azt pedig aki megfeszítettetett“ és „aki lett nekünk Istentől bölcsesség, igazság, szentség és váltság.“ Predikálnunk kellene őt benső erős meggyőződéssel, élő igaz hittel, lángoló hűséggel és szeretettel. Kételkedés, ingadozás, hitetlenség nem reformálhat és nem építhet soha! A ki a meghalt és feltámadott Krisztust igazán hirdeti, az hirdetni fog tant épen úgy mint moralt, hitet épen úgy mint erényt, amelyek ha valódiak és élők egymástól különben is elválaszthatatlanok.

Bármelyik most létező evangyéliomi protestáns hitfelekezet hitéletének, vallásos buzgóságának, közerkölcsiségének megújítása s erősítése végett, az evangyéliomi protestantizmus körén kívül eső sőt azzal lényeges dolgokban ellenkező elemekkel, mint pl. római katholicizmussal, socinianizmussal, reform zsidósággal, vagyis ezek hiveivel szövetkezni, a legnagyobb képtelenségek egyike lenne a világon.

Egyébiránt nyilván van, hogy ahol e képtelenség esete fenforog, voltaképen nem a protestáns hitfelekezet egyházi életének megújításáról, hanem inkább annak aláásásáról, lerombolásáról lehet ott szó, azon vétkes indifferentizmus nyilvános szervezése és rendszeres pusztításai által, amelynek szelidebb alakjáról is, az újabb idők egyik szabadelvű theologusa De Wette így nyilatkozott: „Vannak sokan, különösen evangélikus keresztyének, akik azt közönyös dolognak tartják, hogy melyik egyházban éljen az ember; — ezek előtt a születés, mint valami istenitélet dönti azt el, hogy mi uton módon tisztelje Istent az ember. Ezek azt vélik, hogy mindegyik egyházban élhet az ember kegyesen és erényesen s ez utóbbi a fő d o l g,

nem pedig a hit s az áhitatossági gyakorlatok. Ezen nézetet nevezük mi indifferentizmusnak vagy közönyösségnek és ez, oly erkölcsi hiba, amelyet meg kell rónunk. Forrása ennek részint az erkölcsiségről azon hideg s életnélküli nézetben van, mely szerint az, független volna a vallásosságtól holott pedig egy azzal, — részint a vallásosélet közössége s az abból származó buzdulás és épülés iránti érzékhianyból. Ha az erkölcsiség vagy erényesség nem létezik vallásosság nélkül, akkor nem közönyös dolog az, hogy a vallásosság, melyik módját követjük; és ha a vallásosság közösséghez van köttetve, nem közönyös dolog, hogy milyen ez. Vajjon közönyös dolognak tartjuk-e azt, hogy gyermekeink jó vagy rossz iskolába járnának? Ámde a vallásosság tekintetében a templom épen az, ami az iskola az ismeretek tekintetében.“
stb. stb.

Ezen pontig teljesen meg valának írva e sorok, még a jelen évi január közepén, tehát akkor, amidőn nem lehetett még biztosan tudni, hogy miként fog leáldozni a legközelebbi országgyűlési folyam napja s mily jelenségek közt hasad fel hajnala a törvényhozási működés következő újabb korszakának.

Politikai meggyőződését és pártállását bolygatni vagy bírálgatni senkinek sem akarom, sőt ismételve megjegyezhetem, hogy őszinte hű és igaz színtugy mint lágymeleg vagy épen hütelen protestánsok is lehetnek a jobb, színtugy mint a baloldalon.

A reánk nézve leverő vagy legalább rendkívüli vigyázatra intő jelenség az, hogy míg a művelt államokban el van ösmerve az elv, hogy a politikát függetlenné kell tenni az egyes felekezeti érdekek nyomásától: addig nálunk igenszámos jelek oda mutatnak, hogy a mi hazánk sorsát intéző politika sehogysem tudja, vagy amint látszik nem is akarja magát emancipálni sem általában a római katholicizmus sem különösen a klérus nyommasztó befolyása alól, sőt úgy látszik, hogy egyenesen és határozottan az a cél, hogy hazánk Ausztriával együtt egy kiválóan római katolikus állam legyen ezentul is, melyben a kormányt és politikáját egy hatalmas és gazdag főpapság támogassa.

Gondolja el a tisztelt olvasó, mily rendkívüli nagy hatalom a mai korban minden tekintetben a pénz, — „pénz e kor Istene, — ki állhat ellene;“ vegye figyelembe azt is, mily roppant nagy azon országos forrásból eredett vagyon, amely a magyar országai római katolikus klérus kezében van, s melyet most, az ugynevezett katolikus autonomia által a római katolika egyház kizárólagos privát tulajdonává akarnak tenni; — ne feledje el azon nyílt titkot illetőleg tény, mely szerént a római katolikus főpapság, mind legközelebb, mind ez előtt is nemcsak az alája rendelt papság és nagyszámu hivatalnokai, gazdai tisztjei stb. hanem egyenesen pénze által is mily nagy befolyást gyakorolt az országgyűlési képviselők választására: és midőn mindezeket kellően figyelembe vette, akkor gondolja el, hogy vajjon mily idők várnak mostanában a magyar protestáns egyházra és iskolákra a mi modern magyar államunkban, amelyben maga a törvényhozás, a tudomány, irodalom, vallásszabadság, a felekezeti iskolák fenállhatása vagy elenyészése kitünő mértékben pénz kérdés.

Mindaddig mig hazánkban a különböző felekezetek közötti tökéletes jogegyenlőség és viszonyosság minden tekintetben, tehát az állam általi javadalmasztatásra nézve is teljes mértékben és tényleg életbe léptetve nem lesz; mindaddig mig nem csak a magyar protestáns egyházra, de magára az összes államéletre is egy tulkegyelt és igenhatalmas klérus nehezedik; mindaddig mig hazánkból a jezsuiták és minden hozzájuk hasonló szerzetek örök időkre ki nem tiltatnak, illetőleg, mig a bécsi és linci békekötéseknek a jezsuitákra vonatkozó pontjai szigoruan meg nem tartatnak: a magyar protestáns egyház és iskolák törvényes szabadságából és autonomiájából csak egy hajszálnyit is engedni megfoghatatlan és menthetetlen nagy hiba lenne.

Reméljük is, hogy miután egyházi törvénykönyvünk a szuperintendens egyik kötelességeül ezt szabja: „*antiquam ecclesiae libertatem ac immunitatem justis quibuscunque modis ac mediis defendat,*“ s miután egyházi tisztviselőinket szent eskü kötelezi az egyház és iskolák törvényes szabadságának fentartására: mind ők, mind az egyháznak többi tagjai s különösen a lelkészársak hiven őrten állanak az autonomia

mellett, mert ez időszerént legalább egyházunk és iskoláink jobb jövőjét e nélkül képzelni is alig lehet.

Természetes, hogy az autonomia alapján nem herverni, álomba merülni vagy épen süjvedni, hanem munkálkodni kell mégpedig a lehető legnagyobb erőfeszítéssel; hogy mi irányban és miképen: arról talán máskor fogok szólni. Egy azonban, mindenek előtt óhaj-tandó volna; az t. i. hogy a magyar protestáns lelkészi, tanári és tanítói kar kebelében valódi élő közszellem s a közügyek iránt életeleven érdeklődés támadna fel!

Révész Imre.

II.

Hogy boldogítják Belgiumot a jezsuiták?

Belgiumot gyakran hallottuk, s halljuk ma is, a politikai és társadalmi jóllét példányának s „minta állam“-nak neveztetni. — Vissza-tetszik ugyan, hogy ott a katolikus és liberalis pártok csaknem egyenlő erővel s egyenlő győzelmi esélylyel küzdenek egymással; holott mi nem régiben is időellenesnek, szégyenítőnek tartottuk volna protestáns érdekből indítani pártviszálykodást, s így visszaszállani oda, hol őseink voltak, a hitfelekezeti küzdelek alacsony színvonalára. . . Belgiumból hangzott legerősebben hazánkig az a szép jelszó: „szabad egyház a szabad államban!“ T. i. ez előtt mintegy nyolc évvel tartották Belgiumban ama nagy katolikus gyűlést, melyen Montalembert „Sz. Erzsébet“ életírója, s ez érdeméért a m. tud. akadémiának is tagja, tartott egy hatalmas beszédet azon témáról: a kath. egyháznak engedjenek teljesen szabad kezét az államok; e beszéd aztán egy buzgó főuri Maecenas költségén magyarul is megjelent, s kétségkívül nagy hatást tett arra, hogy egy szépen hangzó, de igen kevesektől értett s az ó Európában csak is a r. kath. egyház előnyére alkalmazható elv nálunk viszhangozzék, és egy kis kábulást idézzon elő. — Nekünk legalább a hirlapok: „szabad egyház, szabad államban!“ s efféle kiáltásai, ha országos állapotainkra gondoltunk, mindig azt a mesét juttatta eszünkbe, melyet Goldsmith „vék-

fildi papban olvastunk, az óriásról és törpéről. Ezek kalandokra egyesültek, egyenjoguság és egyenlő kötelezettség feltétele mellett. Azonban az óriás mindig a törpét toltta elől ha baj volt, és mindig hátra toltta, ha a nyereségen kellett osztozni. Ilyenforma állapot lenne, ha a magyar prot. egyház a magy. r. kath. egyházzal ellenőrizetlen versenyre bocsátatnék!

Azonban Belgium mégis minta-állam, legalább a jezsuitizmus minta-állama. Ezt akarjuk röviden a nagy hírű, s már nálunk is ismeretes Laveleye E. belga egyetemi tanár néhány sorával (Revue d. d. Mondes 1872. jan. 15. s köv. l. l.) igazolni: „A szónoki és gyontatószék, midőn a papság szabadon meri használni, mint politikai befolyás eszközeit, szinte ellenállhatatlan erőt adnak neki, minden oly államban, hol még a hit élénk és erős. A küzdés ily ellenséggel, a belga liberalisokra nézve, csaknem lehetetlenné vált, a falusi községekben. A nézetek terjesztésének két módja van, az élő beszéd, és a napi sajtó; a szabadelvűek egyiket sem használhatják, hogy ügyöknek híveket gyűjtsenek. Ha beszélni kezdenek a faluk lakóinak, elfutnának tőlök, mint gonosztevőktől, sőt agyon köveznék. A folyóiratokra előfizetni, tilalmas dolog; a ki ezeket olvassa, nem kap gyónás után absolutiót. Ha ingyen küldik meg nekik, a lelkész elkoboztatja a csárdákban, vagy a szétosztó kezei közt, sőt magán házak körében is. Azt a vendéglőt vagy gyüldét pedig, melyben effélék olvastatnának, kikiáltanák mint rossz helyet, melyet minden tisztességes embernek kerülni kell. — Csak olyanok, kik a közvéleményre, illemre keveset adnak, vagy ezzel daczolnak, mernek ellent állani; ezek pedig, aztán nem mozditják elő az ügy és feleik tekintélyét. Hogy a falusi választók körébe egy kevés sugára a világosságnak eljuthasson, Bara szabadelvű hazafi közelebb azt javasolja, hogy a parlament naplói ingyen küldessenek meg minden szavazattal bíró polgárnak; de a mezői emberek nem igen fogják olvasni ama hosszú beszédeket, s mire kezdenék megizlelni az olvasást, el fogják tőlük tiltani. Még könyv sem igen juthat azon községekbe, melyek a papság befolyása alatt állanak. A népes, gazdag, iparos városokban, melyek lakossága 25 — 30,000-nyí, nem létezik könyvtáros, mely más könyvet merjen árulni mint a miséhez valókat, csodás históriákat és szentké-

peket, — holott Németországban, Hollandiában és még Erdélyben is, a kisebb helységek nyilvános helyein oly hirdetőményeket láthatni kiragasztva, melyek a népség szellemi szükségéről tanuskodnak. Mármost, hogy fognak Belgiumban a liberalisok a szónoki és gyóntató szék ellen harcolni, ha sem beszélni nem lehet, sem hirlapot és könyvet terjeszteni?

„Ily viszonyok közt a zárdákat tetszés szerént szaporítják. Még 1846-ban csak 779 zárdá és 11,968 (tizenegyezer stb.) szerzetes vólt, anyi mint a XVIII. század végén, midőn II. József jónak látta alábbszállítani ezek számát. Az 1866-iki népszámlálás, mely legutóbb tétetett közzé, már 1314 zárdát és 18,162 szerzetest mutat fel. Tehát 20 év alatt számok megkettőztetődött, és gondolható, hogy 1866 óta sem visszafelé haladt. Ma már minden két községre három zárdá esik s közel van az idő, melyben minden községre egy vagy kettő jut. E zárdák igen-nagy befolyással bírnak a választásokra: ők nevelik a nép gyermekeit s az általok felhasznált sokféle áru-cikknél fogva rendelkeznek a kereskedők szavazataival. Űgyesen kijátszva a törvényt, állandó társulatokat alapítottak, melyek szünetlenül gazdagodnak. A purgatorium félelme kiapadhatatlan forrása a kegyes hagyományoknak, és a haladók szentség-felvétele jó alkalom, hogy az elhaló magánzók tetemes mennyiségekkel gazdagítsák, az ekkép évről-évre kincsesedő egyházi testületeket. Házaik nagyobbodnak, bár ingatlan birtokuk nem lesz terjedtebbé; mert ez utóbbi által magokra vonnák a figyelmet, s az állami kincstár keresete alá esnének. Nem így az egyház érdekében fenálló említett pénztársulatok, melyeknek részvényei még nagyobb hasznot hajtanak, s minden kincstári ellenőriztetés vagy elkoboztatás alól kibujnak. Hasonlón növekedik a zárdák száma Hollandban, Németföldön és Franciaországban, — még pedig rendesen és gyorsan.*) Itáliában a szerzeteseket, elnyomták legközelebb mint polgári személyeket s újra feltámadtak társulatok alakjában, mint testületek. Nem vizsgálom itt ez intézetek társa-

*) Hogy csak egy rendet említsünk, ime a jezsuita-rend növekedése. 1850-ben 4000-en vóltak. Ma a legbiztosb számítás alapján mondhatni, hogy 8837-en vannak. — Mi pedig óhajtanók, hogy a magyar

dalmi befolyását; csak azt kívánom kimutatni, hogy oly nagy politikai befolyások lévén, az egyház kezében hatalmas eszközök arra, hogy választások útján az egyház felsősége az állam felett megalapíttassák.

„A papság figyelme alatt levő párt, nem csak a középkor ama fegyvereivel a kathedrával, gyóntatószékkel és zárdákkal rendelkezik; fel tudja ez használni az ujszerű eszközöket is, melyekkel szabad államokban élnek s melyeket nem régiben még maga is gyalázott vólt: a népgyületeket, a választási gyülekezéseket, kérvényeket, izgatásokat, szavazat vadászást s a korteskedés minden módját. Városokban a katolikusok mint a liberalisok is alapítanak köröket, zenetársulatokat, könyvtárakat, értekezleteket, népjátékokat, melyekben a képviselői programmokat képviselőjelöltek sorozatát állapítják meg, úgy mint a püspök megszabta. Nem tartózkodnak szövetkezni a legtulzóbbakkal, a nemzetközi munkás-szövetség (Internationale) főnökeivel, hogy megdöntsék a conservativszabadelvűeket, kiket doctrinéreknak hívnak. — Falun egyszerűbb a dolog. A plébános a főválasztó. Biztos, hogy ellenein felülkerül. Őtet a hit lelkesíti s enged pontosan a kiadott jelszónak vagy napiparancsnak; működik teljes kitartással, mindig ugyanazon nézetek mellett s képes húsz évig küzdeni, hogy céljainak egy családot megnyerjen, megbuktasson egy ellenséget vagy egy emberét bejuttassa a községi tanácsba. A szabadelvűek egyesületlenek; törekvéseik nem tartósak. Ma lelkesen buzognak a politika érdekében; holnap nem álmodnak másról, mint egyéni érdekeikről. Tehát egy részről egy olykor-olykor erőszakos és kitörő de rendszeren félbe-

hazánkba már évtizedek óta beköltözött, s hisszük ezután még nagyobb számban beköltözendő jezsuiták létszámáról vennének illető feleink tudomást s értesitenék a hitfelekezetet és hazai közönséget. Fontos kérdésnek tartjuk például: mikép működnek Pozsonyban, Kalocsán és másutt tanító atyák, — igaz-e amit hallani, hogy itt-ott számos prot. tanulók is vannak! — Hogy egy ausztriai jezsuita conventben fentebbi évek egyikében 30 magyar mágnás fia tanult; ahhoz nincs szavunk. De hogy polgári rendű magyarok és épen feleink is ily neveltetésben részesülnek: az már figyelmet érdemlő korjelenség.

szakadó más részről állandó és szünetlenül tevékeny erő küzd egymás ellenében. Utoljára is az utóbbinak kell legyőzni az előbbit.

„A zárdák ellepték a falvakat és városokat. Antwerpenben és más néhány városban több városrészt foglalnak el; de több az, hogy lassanként csaknem az egész nevelés-ügyet kezökre kerítették s ez biztosítja a papság jövőbeli befolyását. A nép polgárság és nemesség leánygyermekai kizárólag zárdákban neveltetnek; versenyző világi intézeteket állítani lehetetlen; mert az ilyeket a püspök anathémája azonnal megöli. E szerint minden nőt a papság képzett és képez, s ezek roppant befolyásokat az egyház szolgálataiba adják. Az elemi oktatás a papok kezében van; ezek a helybeli kormányzó hatóság felettök. Mi a közép-oktatást illeti, a jézsuiták collegiumai népesebbek, mint az állam athaeneumai; és a löweni egyetemnek két-annyi tanítványa van, mint a másik két állami egyetemnek összesen. Míg a szabadelvűek vóltak a kormányon, az állami tanintézetek szorosán ellensúlyozhatták a papságéit, de ha a katolikus-pártiak lesznek a kormányon, saját elveikhez hű emberekkel fogják betölteni a tanintézeteket, s ez által a szabadelvűek saját tanintézeteket nem alapítanak, mi igen kevésbé remélhető, az összes oktatás az egyház rendelkezése alá esik s a „Syllabus“ tanainak lesz terjesztőjévé.“

„A szabadelvű pártnak nagy előnye van: ez felel meg a szabadság azon szükségéinek, melyek időnként mozgatják, — és szövetségese a tudomány. De egy vallásos reform nélkül, mely a lelkeket Róma igájából megszabadítsa, oly ellenmondásba jut, mely gyógyíthatlan gyengeséget okoz. A vallástalanság ama láza, mely a XVIII. századon uralkodott vala, már lecsillapodott. A szabadelvű ember nem gondolkozhatik ma már úgy, mint akkor Helvetius és Holbach, hogy a népnek vallás nélkül kell élnie. Ha valaki ma ezt mondaná, minden hitelét elvesztené. Tehát a gyermek, a nép, az iskola számára el kell fogadni a vallást és istentiszteletet; de a vallás és istentisztelet szolgálai, a papok, kiknek szükséges vóltát elismeri, ellenfelei a politikában. — Tehát egyfelől szükségli és elfogadja a papot, más felől küzd az ellen minden erejével és fegyverével. Minő erő származik e félszeg és ellenmondó helyzetből? Mondhatja a szabadelvű ember, hogy ő

a vallásnak tisztelője, — hogy mást nem akar mint a polgári állam hatóságát megóvni a papság és egyházi hatalom elgázolásától; igazsága van, de félszeg helyzetének következhesei érezhetők.

„Először is az következik belőle, hogy a családi kör lesz valástalanná. Az apa oly vallást tanultat, oly cultust gyakoroltat gyermekeivel, melyet hamisnak sőt veszélyesnek tart, ekkép a gyermek folyvást átkoztatni hallja a papokat, kiknek nevelésére bizzák. A szabadelvű ember rendesen oly ceremoniával végzi pályáját, melynek érvényét hatályosságát el nem ismeri. Lehetséges-e, hogy szilárd hit erősen kifejlett jellemek képződjenek a gyengeségek, kiegyezések, ellenmondások, színmutatások szakadatlan folyamata által? — Voltaire urvacsorát vett a parasztok példájául; s a mint végezte, szobájában nagyot nevetett az urvacsorán és önmagán. Husz János pedig megégettetni engedte magát, hogy saját lelkiismeretét hazudsággal ne sértse. Az elsőnek példája megerősíteni a lelket; az utóbbié megedzi azt, étellel és halállal szemben. Győződjünk meg arról, hogy a ki hiszen és kész csatázni s életét áldozni hitéért, utoljára is győzelmet veszen azon, ki igen szép dolognak tartja nem hinni semmit és kigunyolni mindent.“

Legyen elég enyit közülnünk Laveleye fejtegetéseiből. Ebből sejtethető, hogy Belgium valóban minta-állam, — legalább mintája oly államnak, melyben a jezsuitaság szabadon gazdálkodik a legszentebbel, az emberiség szellemi jóllétével, — s melyben e miatt a társadalom boldogságának legbensőbb és legerősebb gyökereit pusztítja el.

e.—r.

III.

Viszhang Nagy Gusztáv ur cikkére.

Szerelmeseim, ne hidjetez minden léleknek, hanem megpróbáljátok a lelkeket, ha Istentől vagynak-e; mert sok hamis próféták jöttek e világra. 1. Ján, 4, 1.

Nagy Gusztáv sárospataki hittanár, a „Figyelmező“ 190. lapján „Vallás reform és a magyarországi protestáns egyelet“ cím alatt következőleg panaszodik:

„A „Figyelmező“ ez évi első kettős füzetében valaki a magyar prot. egylet ellen irván, bár tőlünk az egyletnek senki sem tagja, még is ugyanazon alapon támad meg minket patakiakat is, tévútra vezetvén a közönséget a mi valódi álláspontunk megítélésénél, sőt megtámadja főiskolánk szellemét, és pedig oly kiválólag, hogy még a holtak szellemét is felidézi az ellen.“

E panaszra elsőben kijelentennem szükséges, hogy az a valaki nem más, mint én Tófalvi Jónás, a helv. hitv. egyház egyik őszinte tagja, ki mint mérsékelt Hegelista, hiszem a sz. Háromságot, a Krisztusnak Istenségét, helyettes elégtételét, s az abszolút Szellem önkijelentési képességét . . . e szerint egy régi ember vagyok, ki nem akar alkudozni semmi boldogító korszellemmel.

Amit Patakról mondtam, azt a Patakiaknak Pestre küldött s ott felolvasott programjoknak alapján mondtam és pedig ilyenképen:

„A pataki program a theologia tősgyökeres reformját sürgeti s nem új vallást, csak új tant. A vallás és tan ott két külön dolog. Egymás nélkül is megállhatnak, már t. i. a programban. A pataki főiskolának már évek előtt megadatott a teljes tanzabadság. Azt taníthatják, ami nekik tetszik. Meglelkesíthetik a korszellemmel theológiájokat kényők szerint, hogy akár megforduljanak tisztos sirjaikban Szathmári, Somossy, Szeremlei hullái, s a még élő Heiszler neki mehet a Tizának bánatában a dolgok megváltozott rende miatt. Elvethetik a confessionalis egyház tanait, a szent Háromság tanát stb. stb, a Krisztus Istenségét, helyettes elégtételét, azután megigazíthatják magokat Kanttal és Shoppenhauerrel saját jó cselekedeteik által, ha azokban a multakat fedező felesleggel is rendelkezendnek stb.“

Ez volt a hiresztelt támadás. Most tehát, hogy a t. közönség tévútra ne vezetessék a pataki álláspont megítélésénél, szükséges meghallgatnunk a védekező hittanár ur saját nyilatkozatát, mely így hangzik a 210 lapon:

„Ne beszéljetez nekem egyik vagy másik XVI. századbéli dogmáról, minők a szent Háromság, a Krisztus Istensége, helyettes elégtétele, mint olyan alapigazságokról, melyekről a protestantizmus

el nem térhet. Ne beszéljeteK nekem efféle alapigazságokról.

Nagytisztelütő hittanár ur! Ez a pataki főiskola **mai** szelleme? És e nyilatkozat védelem is lehet?

Hiszen én a támadó, felét sem állítottam ennek. Általában nem állítottam semmit, csak azt mondtam támadásomban, hogy meglévén a tanszabadság taníthatnak tetszésök szerint, még oly dolgokat is, melyekre megfordulhatnak sirjaikban a pataki főiskola **régi nemes irányának és szellemének** egykori képviselői. Elvethetik, ha tetszik a sz. Háromság, a Krisztus Istensége, és helyettes elégtétele tanát stb.

És ime a pataki főiskola szellemének védője a legmeglepőbb cynismussal azt veti a ref. egyház szemébe: „Ne beszéljeteK nekem a XVI. századbéli dogmáról, minő a szent Háromság, a Krisztus Istensége stb.

Nagytisztelütő hittanár ur. Ezen nyilatkozat nem **új, nem modern!** Ezt már a IV. századbéli Arius is tanította egykor!!!

Továbbá amaz elvetendő dogmák nem a XVI. századból valók. Azok keresztyén öntudat őseredeti kifejezései az apostoli tanok és evangéliomok alapján, melyeket a niceaeai közzsínat és nem Athanazius emelt taniás érvényre. S azt kelle tennie, ha ama zsinat keresztyének, azaz Krisztust hívők képviselőinek zsinata akart lenni; mert hiszen az országépítésnél az egyházba igtatásnál nem használhatott más formát, mint azt, melyet ama vallásalkotó Genie, a Jézus Krisztus világosan meghatározott, mondván: „MenjeteK az egész világra, tanítsatok minden népeket, megkereszteljéteK őket az Atyának, Fiúnak és a szent Léleknek nevébe, a ki hisz és megkeresztelkedik, az idvezül, a ki nem hisz az elkárhozik.“

Erre minket maga az Ur Jézus Krisztus tanított, kinél vannak az örök életnek igéi, kinek szájában álnokság nem találtatott, **mint az emberek fainak szájában**, a kikbe nincs okunk bizni!

Továbbá a Krisztus Istenségéről szóló taniás meggyőződés sem a XVI. század dogmája, hanem kijelentése ismét annak, kinek

szájában álnokság nem találtatott. „Én és az Atya egy vagyunk“ a ki midőn az élő Istenre kényszerített bírāja által megmondani, hogy vajjon ő-e a Krisztus az élő Istennek Fia, azt felelé „Te mondad.“

Már a Jézus Krisztusnak az egyház örökké fenmaradásáról szóló nyilatkozatát is ezen apostoli confessio előzte meg: „Te vagy Krisztus az élő Istennek fia“ s az apostoli egyházalakító prédikációknak sulypontja mindig a megfeszített, de feltámadott Krisztus vala, kinek isteni méltósága felől számtalan isteni erőnyilatkozatai által élettanui komolyan meg voltak győződve, minket pedig az elmélet oldaláról meggyőzhet az, hogy Istent csak Isten ismerheti igazán, s így **az igaz vallás** alkotója, vagy is, **az Isten tökéletes kijelentője**, kell, hogy az isteni élet részese legyen. Más vallás igaz, s emberhez méltó nem lehet!

Pál apostol semmit sem akar tudni és tanítani, mint csupán a Jézus Krisztust, ki neki határozottan az Istennek ama Fia.

János apostol pedig világosan kimondja: „Ha valamely lélek nem vallja, hogy a Jézus Krisztus testben eljött, Istentől nincsen, hanem az az anti Krisztusnak ama lelke, kiről hallottátok, hogy eljő.“ — Ezen apostolnál már a Jézus Krisztus nem más, mint a testté lett Igeisten, és szerinte „a ki tagadja a Fiut, az Atya nincsen annál.“ Kicsoda a **hazug**, ha nem csak az, a ki tagadja Jézust ama Krisztusnak lenni. Ez az anti Krisztus, a ki tagadja az Atyát, és a Fiut.“

Kérem nagytiszteletű hittanár ur megjegyezni, hogy ezt nem Tófalvi Jónás, hanem a keresztyénségben aránytalanul nagyobb embernek nyilatkozata, a ki a szeretet apostolának teljes joggal neveztetik, a ki az Ur földi életének tanuja volt.

A mi a helyettes elégtétel tanát illeti, az sem a XVI. századbeli reformátorok gondolata; mert az a kijelentéssel egykorú! Az egész ó-szövetség az ő áldozatrendszerével, mely a Krisztusban megjelenendő valóságnak csak előre vetett árnyéka, profeciája volt, azt képviselte, praefiguralta. Az uj szövetségben

pedig a helyettes apolythrosisnak Pál apostol adott leghatározot-
tabb kifejezést, melyet János is támogat azon taniás meggyőződésé-
vel, „ hogy a Krisztusnak vére tisztít meg minket minden büne-
inkből.“ „Ő a mi büneinkért engesztelő áldozat, nem csak a mi
büneinkért, hanem az egész világ büneiért is.“

Teljes meggyőződésem az, hogy a kik a Krisztus he-
lyettes elégtételét elvetik, sem **elfogadott Istenök**
szentségéből, sem a bűnből komoly dolgot nem
csinálnak!! Miután a lett bünt emberileg soha nem lehet nem
letté tenni, ha a Krisztus fedező áldozata nem szükséges, azzal ne
ámitsa senki sem magát, sem másokat, miszerint ha megjavul-
ván új adósságokat nem csinál, az által már a fen-
maradott régít is eltörülte. Ezen hit igen erkölcstelen
könyelműség leend örökké.

A most felhozott három egyháztan szilárdan tárgyias jellemű
bibliai keresztyén tan is, az az tényleges kijelentésen, s nem egye-
sek, vagy egyháziak ugy tetszésén nyugovó tan. A vallásnak
vagy tárgyias igazságtartalommal kell birni: te-
hát kijelentetni, vagy emberre méltatlan önámít-
ás leend. Nekem, ki érzem, s tudom, hogy öntudatos lény, az
az szellemes valóság vagyok gyarlóságaim dacára, oly Isten, ki
nem absolut szellem, egy percig sem kell. Már azután oly gondol-
kozó fő még nem létezett, mely nekem azt bebizonyíthatná, hogy
az absolut szellem arra sem képes, amire képes az emberi szellem,
hogy t. i. magát közölhesse a szellemes lényekkel

A XVI. századbéli reformátorok midőn a papuralmi egyház-
nak ellenmondottak, nem az ő s ker. elvnek mondottak
ellen, hanem csupán a korszellem, a világ szelleme
által elkapott egyház hamis irányu fejtekezésének, s
a keresztyénséget igyekeztek az eredeti elvhez, s egyenes irányhoz
visszavezetni. „Reformare“ soha sem tett annyit, mit ujitani, ha-
nem „reducere ad principium“ s azután elvetvén minden felszedett
emberit, fejtekezni az egyenes irányban, nem az
idő vagy korszellem lökése után, hanem az elv szel-
lemében folytatván az egyenes, egészséges irányt. Hogy Calvin
J. nem volt a genfi korszellem embere, sem Luther a wormsíé, már

azt az is mutathatná, hogy az egyik száműzetett, a másik „Acht“ alá vettetett, ami szintén száműzetés. Ezen XVI. századbeli reformátorok higgye el nagytt. hittanár ur nem a korszellemet szolgálták, hanem az igazságot, a tiszta ker. elvet, melynek életveszély árán kerestek utat a jövőhöz. Egyedül az igazság örök, minden korszellem halálszagu, rajta büzhödik az általa kivégzett korszellemnek vére.

Ezek mellett bocsássa meg a nagyttiszteletű hittanár ur! nekünk a helv. hitv. egyház tagjainak, hogy hivatkozhatunk a mi életünk és hitünk alap s vezérkönyvére, arra a régi evangéliumos könyvre, amelylyel kezünkben akarunk meghalni, s menni a mi Krisztusunkhoz. Itt a többi közt egy árva szó sem lévén a korszellem directiv erejéről megírva, az mondatik határozottan: „Ha az Isten angyalai eljönének, s mást tanítanak, mint megvagyón irva az evangéliumban, ne higgyetek nekik.“

Ennél fogva mi a nagytt. hittanár ur új evangéliumát el nem fogadhatjuk, mely idáig ezekben határozódik: „Nincs Atya, Fiu és Szentlélek“, (mi pedig ennek nevébe kereszteltetünk meg.) Nincs Krisztus Istensége (az evangéliomban pedig soha sem utasította vissza az Ur amaz apostoli confessiot: „Te vagy Krisztus, az élő Istennek Fia,“ sem ama bírói, az Isten nevére kényszerítő kérdést: Te vagy-e a Krisztus, az élő Istennek Fia?“) Nincs helyettes elégtétel (akkor mi a mi bűneinkben fogunk meghalni, s ha Isten szent, soha hozzá nem közelíthetünk!) Nem hihetünk annak, mert nincs semmi okunk még arra sem, hogy mi a nagytt. hittanár urat az Isten angyalának tarthassuk, már csak azért sem, mert vallásában nagyon kevés lehet a hit, és igen sok lesz a korszellem; s ha a korszellem minden emberi sugallatait elfogadnók, mi módon utasíthatnók vissza jogosan az emberszagu hagyományokat? Még azt is a jövőnek kellene megmutatni, hogy a korszellem vallása menyivel lenne üdvösebb a hagyományok vallásánál? Elöttünk gyanus azon álláspont, mely még a hagyományok előtt sem zárhatja be a jogosultság ajtaját!

Most már engedje meg a nagytt. hittanár ur, hogy kimond-

hassuk saját kategoricus nyilatkozatai alapján, hogy ön hittanár lehet, t. i. a korszellem ephemer hitének tanára, de ön senem Krypto-kálvinista, senem Krypto-lutherán, hanem ön K r y p t o - j u d a e u s, és nem is keresztyén. Nem keresztyén azért; mert ön nem hiszi Jézust ama Krisztusnak az az világmegváltónak lenni a szó szigoru értelmében.

Nem keresztyén azért; mert a keresztyének a Christosz után neveztetnek Christianoszoknak. Ön pedig csak egy héber azaz vándor néptanítóba hisz a Jézusba, s az ő neve után jogosan csak jesuánnak vagy jesuitának lehetne neveztetnie. Ön idealis méltóságig emeli Renannal ezen héber Jézust, s ebben nem is mondunk ellen, de teljes jogunk van kérdeni azt, hogy mi alapon teheti ön uram ezt?

Jézus története csak az evangéliomokban, s az apostolok mint élettanúk irományaiban vagyon megírva.

Nagyon szeretnők tudni, hiteles-e azon megírás, vagy nem? Ha nem hiteles, ugy ön, a Jézus felül hitelesen mit sem állíthat. Ha hiteles, akkor nem tagadhatja azt sem, hogy ama Jézus abszolot erőnek hordozója; mert erőtenyei abszolot jelleműek, és hogy ama Jézus a Krisztus, az élő Istennek Fia.

De hát ön nem törődik Jézusának életével, élettényeivel, hanem csak tanaival. Igen, de ezen Jézus nem csak tan ama megírásokban, hanem élet is, s magát oly abszolot erőtenyekkel igazolja, melyekre tüzetesen hivatkozik: „Higyjetek nekem, hogy én az Atyában és az Atya én bennem vagyon, ha nem hisztek, a cselekedetekért higyjetek nekem.“ „Ha oly cselekedeteket nem cselekedtem volna, melyeket senki nem cselekedett, **nem volna bűnők**, de most látták és gyűlöltetek mind engem, mind az én atyámat.“

Higyje el a nagy. hittanár ur, hogy a Jézus tanának zöme épen az ő Krisztusi önelőterjesztésében áll. Én ettől a viláigért sem állok el.

Már ha ezen cselekedetek ama megírásokban költemények, mivel bizonyíthatja be hittanár ur, hogy ama hiresztelt tanok még inkább nem lesznek költemények. Azt nem tagadhatja, hogy az

evangelisták képzettségük csekély foka miatt inkább megírhatták az érzékbe ütköző tényeket, mint a szellemi képzettséget igénylő tanokat!

Engedje meg a nagytt hittanár ur, hogy én is elmondhassam azon emphaticus kifejezést: „Ne beszéljeteK nekem“ a Jézus tanárok, ha tetteit tagadjátok!!! A Jézus Krisztus tana és tettei együtt állnak vagy esnek, azaz lesznek bizonytalanokká, s így képtelenné arra, hogy a korszellem emberei azokra 19. század mulva hivatkozhasanak. A XIX. század korszellemének semmi köze ama héber néptanítóval. A Krisztusnak pedig semmi köze korszellemmel mint alkudozó hatalommal. A korszellem épen azért mert korszellem nem ismerhet el semmit csak önmagát. A Krisztusban és általa közölt **igazságok** pedig nem egyezkedhetnek épen azért mivel igazságok akarnak lenni. Az igazságok ezen intensiv hatalmak fejtekezhetnek a lelkekben, azaz positive meghatározzák, de soha senki kedvéért le nem vetkőzhetik magokat. Lehet megostorozni azt, lehet keresztre feszíteni, máglyákra dobni, lehet bezárni a koporsóba az álhitőségnek vagy hitetlenségnek, de az harmadnapra kitöri a koporsó zárait, feltámad, felemeli zászlóját megint s nyitva áll előtte a föld, s az ég.

Engedje meg nagyttiszt. hittanár ur, hogy hozzá szóljak még azon definitiohoz, melyet érvényesíteni törekszik. 200 l.

„A vallás **szerintem** bizonyos világnézetten alapuló nyugodt, és boldog lelki állapot, mely önmagának megfelelő tényekben nyilvánul.“

a) A definitio, mely csak szerintemes akar lenni eo ipso semmi definitio. A definitioinak nem szerintemesnek, ha nem kizárólag tárgyilagossnak kell lenni nagyttiszt. hittanár ur.

b) Ama definitio csupán az egytetemes emberi vallásossági érzelemre vonatkozhatik, a mely a polytheismusnak és fetichismusnak alapul szolgálhat . . . de nekünk már a XIX. században specifice kereszttyén vallásunk van, s így ama vagus értelemben hangoztatott „bizonyos világnézet“ ily értelmet nyer: „A ker. vallás Krisztusi világnézetten alapuló nyugodt és boldog lelki állapot.“

Azonban míg a világnézet szó sem áll egészen helyén; mert a vallásnak nem az a rendeltetése köztudomásilag, hogy az embernek a világhoz viszonyát határozza meg, hanem határozottan „Istenhez“ való viszonyát: tehát a specificie keresztyén vallás a Krisztusi kijelentés alapján nyert Istenismeret, a mely önmagának megfelelő életben nyilatkozik. Az állapot szót azért nem használhatjuk; mert az szorososan dialectice inkább a vallásosságra mint a vallásra vonatkozik.

Nagytsizteletű hittanár ur, mindég csak a vallásról beszél, és nem a keresztyén vallásról. Azonban elismeri a 202. lapon, hogy a tankérdés a vallásról alapkérdés. De a mit eddig elmondott, az merő negatio. Csak azt érthettük megbelőle, hogy nincs sz. Háromság, nincs Krisztus, nincs krisztusi elégtétel. De hogy, hát mi van, azt nem tudhatjuk . . . csupán a korszellem hegemoniája felől (a vallás terén is) nyertünk oktatást. Azt tudjuk, hogy ezen szellem a világ szelleme által kell saturaltatnunk, ha az Irást helyesen akarjuk értelmezni. A kor fiait és leányait csupán a kor szelleme elégitheti ki, s így az új világ fiait az új világ. De ide már azután nem kell tudományos theologia, kölcséges tanintézet, s négyéves cursus. Megteremti a kor a maga szellemét theologia nélkül is. Általában a kor nem igen vesz a theologoktól utasításokat. És midőn nagytsizteletű hittanár ur kész lesz valamely korszellemes theologiai művel, méltán tarthat tőle, hogy a korszellem már akkor tovább rohant, s a holt deismust is feleslegesnek találandja, mint-hogy erre már a multban példánk is van, s így lehetséges, hogy önnek szép rendszere világra jövésekor vesztendő el életjogosultságát, s avas obscuritas lesz, mint sok más.

Nagytsizteletű hittanár ur álláspontja: tan és meggyőződés a pesti reform egylettel szemközt — semmi határozott tan a confessionalis egyházzal szemközt. Szerinte az egyháztan örök kérdés, tehát örök bizonytalanság. A korszellem, mely ma más, mint volt tegnap, ez megnyugtató, ez biztos. Önnek jogosult minden vallásos világnézet, mihelyest megnyugtató és boldogító, de azt nem tekinti, hogy ama boldogító rendszer méltó-e az emberre?

A polytheisticus világnézet évezredekig uralkodott, s meg-

nyugtatta hívőit . . . de méltó volt-e az emberre? Mi volt benne több, az igazság-e vagy az illusio? Az afer fetishek az ő vallásos világnézetükben oly boldogok, mint nagytt hittanár ur korszellemes theológiája birtokában. De ki fogja azt állítani, hogy e nyugalom, e boldogság nem lealacsonyító, s méltatlan az emberi névre?

A derék Massageták holt szülőiket boldogító vallások álláspontján vallásos kegyelettel felfalatozták; mert az ő vallásos világnézetök szerint a holt szülőknek méltóbb koporsója alig lehetett, mint a gyermekek gyomrai. Az ős Aegyptomiak pedig megnyugtató vallásossággal megfojtogatták öreg szülőiket, gyengédségökkel ellenkezett látni odasatnyulni napról-napra azokat, kiket úgy szerettek.

Ezek lehetnek igen megnyugtató és boldogító dolgok, és bizonyos világnézetnek teljesen megfelelő állapotok és cselekedetek, de már azokat a nagytt hittanár ur oltalma alá helyezem, én nem érzek magamban erőt annak megmutatására, hogy ezek valóban méltók valának az emberi névre.

Szerintem az igazság mindég minden, akár elismeri a világ, akár nem! Minden illusio pedig, ha Mahomed paradicsomát hozná is magával, marad lelki nyomoruság, lelki mákony, a kinek úgy tetszik, nárgillázza, de okos ember nem teendi.

Tárgyiasság kell a belső nyugalomra és boldogságra és nem egyéni illusio, és subjectivismus.

Már pedig mi a nagytt hittanár ur előadásából arról győzeztünk meg, hogy a vallás merő subjectivismus, a korszellemtől áthattott személyes életnek reflexuma, nincs semmi objectiv igazságtartalma. Nincs vallási igazság. Kérdés minden.

Az apostolokori kereszttyénségnek (205—207. l.) elég volt az apostoli tan . . . de később az idők változtak, új megnyugtató principiumot kelle keresni, s megtalálták azt az egyedül idvezítő ker. egyház eszméjében. — De midőn ismét e hit egyesekre nézve holt hitté vált, ezek új élő hitet kerestek, s a reformatio megmutatá nekik az új principiumot a hit általi megigazulás dogmájában.

Mig élő volt e hit, addig volt értéke. „De mondjátok meg

valóban él-e e hit bennetek, lelketeknek valóban kétségen felül álló meggyőződése-e?”

Elsőben azt mondom, hogy a hit általi megigazulás t. i. a Jézus Krisztusba való hit általi megigazulás nekem és a helv. hitv. egyháznak, mint olyannak örök meggyőződése, azaz, míg helv. hitv. egyház lesz Magyarországon, addig élend ott e hit is.

Másodszor a nagytt. hittanár ur fentebbi történelmi deductioja nem bir theologiai sem objectiv jellemmel.

A Krisztusban és általa kijelentett objectiv igazságok teszik főleg a reformált ker. egyháznak éltető lelkét. Nekünk az evangéliom nem a korszellem könyve, hanem örök könyv, mely a korszellem ellenére jött a világra, s mint minden igazság, legyőzte a világot.

Az apostoli korszak azon közlött igazságok felől anyira meg volt győződve, hogy senki sem kételkedett sem a közvetlen Krisztus tanuk, sem utódaik közül ezen igazságokért életüket is feláldozni; mert ők úgy vették azokat át, hogy azokat épségben az ivadéknak is átadják, úgy hogy ha az Isten angyalai mást predikálnának, még azoknak se adjanak hitelt.

Midőn később az ősz egyszerű ker. élet organismusa az egyház, a püspökök nagyravágyása miatt papuralmi irányt vett, nem a letéteményezett igazságok változtak meg, hanem első rendben csak a szervezet, s így utóbb az idvkérdés nem az ősz eredeti idvtényezőktől tétetett függővé, hanem ál papuralmi tételektől, amiknek az ősz ker. öntudat mindég ellenmondott.

Később előállott a nagy Wiklef, a nemes lelkű Huss és sok mások után a tiszta ker. elv hordozója, a bátor wittenbergi barát Luther, a zürichi pap Zwingli, s a francia pap Calvin, s azt mondták: „Semmi új principium, semmi hierarchiai közvetítés! hanem vissza kell vezetni a keresztyénséget az ősz eredeti forráshoz, s onnan vezetni tovább egyenes irányban az új élet folyamát. Nem jogosult semmi hagyomány, semmi emberi tan az isteni kijelentésen nyugovó válásrendszerben!! Itt minden emberi odavegyítés adulteratio, akár honnan jöjjön is az. Az Írás az egyedüli örök bázis, s a Krisztus megváltásába való hit az egyedüli

idvtényező, s nem a műszenteskedés, habár azt Róma, Kant vagy Schoppenhauer követelje is.

Nem tagadták meg soha a XVI. századbeli reformátorok az ő s alapelvet, sőt épen azt keresték fel, nem valamely új principiumot; **mert a hit általi megigazulás elve nem az övék, hanem az apostoloké,** ők csak élére állították azt a műszenteskedő Róma ellen. És csak azon idegen elemeket küszöbölték ki, melyek a világból szedettek fel, s csempésztettek be. Így áll a dolog történelmileg. Semmit sem kell szándékosan elferdítenünk, ha szándékosan csalni nem akarunk.

Előadása második részében nevezett hittanár ur gáncsolja a pesti reformereket, hanem csak azért, hogy ugy vaktában neki rontanak az életnek. Szerinte földolog neki rontani a tannak, s azt reformálni. De a pesti atyafiak meg azt mondhatják: Ifju barátunk! az lehetetlen; mert a vallás szerinted bizonyos világnézetben nyugvó boldog állapot; már e világnézetek teljesen egyéniek, s így egyénenként különbözők, ergo mi a mi vallásos világnézetünket mások nyakára következetesen nem octroyálhatjuk; mert azok teljes joggal protestálhatnak az ellen. A feltukmált nagy boldogság csak oly teher a belső szabadságra nézve, mint a nagy csapás. Egészen más helyzetben van a confessionalis egyház; mert ez azt állítja, hogy az evangéliom kijelentett igazságai örök igazságok, melyek megmaradnak akkor is, ha az ég és föld elmulnak; mert isteniek. . . . Ő ezen evangéliom igazságait tanítja csupán; mert ezeket tartja tárgyias jelleműeknek. Valóban Istenről, ki hozzá férhetlen világosságban lakozik, tárgyiasan csak anyit tudhatunk, mint amenyit kijelenteni örök bölcseségével és szeretetével megegyezőnek talál. Tehát az egyház hivei egyesülhetnek valami szilárd és reale körül, míg a korszellemes tanok, csak a ker. elv által létrehozott civilizációra, s annak időszakos terméseire, tehát valami fluctuansra támaszkodnak. Ha mi oly cynicus módon megtagadjuk az evangéliomon alapuló egyház aaptanait; a sz. Háromságot, a Krisztus Istenségét stb., ugy mi nem mondhatjuk azt a világgal szemközt, hogy mi a ref. egyháznak valóságos tagjai vagyunk, s teljes jogot adunk ami igazhitű atyánkfainak, hogy minket, mint olyanokat, kik elvekkkel játszani nem akarunk, eltávozásra szólítsanak fel teljes

komolysággal De hát mi ezt nem akarjuk; azért mi más úton haladunk, mi tönkre tesszük az élet terén az egyház hitelét, s kényszerítjük tanait feladni, kivált ha a talajt, az átdolgozott népet sikerülend megingatni. A mi stratégiánk más; mert mi programmunkban eliteltük a jesuitismust. Már pedig megtartani a liturgicumokat egész orthodox hűséggel, s hirdetni a Krisztust az evangéliomok szerint az egyszerű falvakban, a városokban pedig accomodálódni a városok helyies műveltségéhez, ez világos jesuitáskodás (systema accomodationis.) Így accordáltak a jesuiták Chinában Con-fu-cséval. Mi Norvégiában a Krisztus keresztjét nem fogjuk elnevezni Thor kalapácsának, s az urvacsorai poharat Odin walhallai serlegének. Ez világos csalás leend. Ime a pesti vallásos világnézetnek ez a megfelelő eljárása.

Engedje meg a nagytt. hittanár ur, hogy még pár szavait idézzem: 209. lap.

„Ha magam volnék ebben a helyzetben, s velem együtt még csak kevesek a ref. egyház tagjai közül, a többség s maga az egyház pedig nyugodtan érezné magát dogmaival, akkor valóban határozottan kilépnék. — — — Én ki igénylem magamnak, tiszteletben tartsa még névtelen is azon én törekvésemet, hogy azt a vallásos nézetet fejtsen ki magamban, amely engem boldogít* (habár az egyházat, mint olyat felforgatja is.)

Elsőben. Luther, Zwingli, Kalvin római kath. papok lévén belátták azt az Irás és lelkiismeret vizsgálása után, hogy ők a római hitrendszeret nem tisztelhetik, mind magok kiléptek, mind pedig elvtársaikat is kilépésre bírták, s felállították a papuralmi helyett az evangéliomi egyházat. Ez tény. Tegyen ugy hittanár ur is követőivel, s állítsa fel a hallei mintára a magyar freigemeindlereket, a szabad egyházat. Ezt annál inkább teheti; mert a) sokan vannak, és mert b) senki sem fenyegetendi önt életveszélylyel, mint ama nagy férfiak fenyegetve voltak. Ezek építeni akartak, s egy pillanatig sem hagyták elvtársaikat nyomorogni a szolgaság házában, vagy kétlakilag jesuitáskodni, itt is lenni, ott is lenni, s végül sehol sem lenni.

Másodsor. Én öreg ember vagyok már, és én azon elv tiszteletében öregedtem meg, hogy biz én nem tisztelek soha

semmit, mint azt, amit igaznak tartok. Sohasem hizelegtem senkinek külső nyugalmamért. Tűröm, amit jóvá nem tehetek, de a tisztelet csak a beismert igazat illetheti meg egyedül. Én pedig a nagytiszteletű hittanár ur álláspontját határozottan hamisnak, sőt Krisztusellenesnek, azaz keresztyénellenesnek tartom, a reformált evangéliumi egyházra nézve pedig veszedelmesnek, épen a jelen időben, midőn többé nem egyetemesen gyűlölt német absolut kormánynyal, hanem parlamentalis jellemű magyar kormánynyal állunk szemközt, mely iskoláinkat minden tényleges garantiák nyújtása nélkül fenyegetőzik elfoglalni, a k k o r, midőn szabad kezét, és helyet ad elvileges ellenségeinknek az országgyűlés engedelmé nélkül ismét bejött, és hatalmasan pártolt jesuitáknak.

Háromszázados elleneink csupán arra várakoznak még, hogy azon belső egyházi (és nem csupán erkölcsi) életegység, mely eddigelé elég erős volt minden támadással szemközt előnyösen megállani, saját fiai által megtöressék, kigunyoltassék. S majd ha pusztá szó lesz az egyház, s a tagok anyi boldogító vallásos világnézet felé szakadnak, amenyi szóhoz bir jutni: akkor eljött az aratásnak ideje, akkor meglátandja nagytt. hittanár ur is, hogy valamint Mária Terézia uralkodása alatt a „societas sancti Ladislai, sancti Josephi, stellata, Mariana“-nak volt egy különös feladata (minden évben egy megtérített lélekkel beszámolni), ugy a mai sz. István, sz. László, szent Loyola társulatnak is van egy zárt gondolata a hajdani Regnum Marianumot teljes diszében ismét felállítani. . . . Nagytiszteletű hittanár ur minden vallási positivitást tagad. Protestantismusával megkonditotta a sirharangot, . . . s nyugalját megtalálhatja . . . a sirban, boldogságát pedig keresse az örök életben, ha ez talán elvével nem ellenkezne, de én még Isten színe előtt is azt állítandom, hogy ha fellépése a legjogosultabb volna is, de a lehető legpolitikátlanabb marad egyháztársadalmi életünk s államközi jogainkra nézve.

Végre kijelentenem szükséges, hogy Magyarországbán oly confessionalismus, amely az evangéliomban rejlő isteni életnek, mereven utjába vetné magát, **nincs sehol**, hanem igenis kell lenni olyannak, mely a negativ jellemű, kijelentéseket tagadó ujjításoknak komolyan s apostoli méltósággal ellenálljon. Mi belőlről kiin-

duló azaz **organicus** fejlődést akarunk, nem kívülről betolakodót, minő a korszellemé, anyagelvűségé, és nyers észelvűségé.

Szerintünk az egyedül igaz és abszolút vallás, melyet a bölcsészeti ismeret minden oldalról megközelíthet, és áthathat, egyedül a keresztyén vallás! Ugy tartjuk, hogy kell oly pontnak lenni, hol az igaz vallás tartalma, az igaz tudás tartalmával találkozhatik, és ez a Christianismus. Egy pillanatig sem vagyunk, s nem is voltunk soha a betü imádói, mint a rosz akarat hirdeti, hanem őszintén arra törekedtünk mindenha, hogy áttörve a betü burkait az **élő kijelentés magvat** gondolkozva, s megismerve megragadhassuk; azért a reformált Dogmatica általában syntheticus jellemű volt, s a fogalom egység alapján dolgozta fel az empiricus elemet. A ref. egyház mindég protestáns volt jellemére nézve, de a vallási örök alapot soha fel nem adhatja; **mert keresztyén akar maradni örökké**, míg a negativ elv, a protestantismus keresztyéntelen is lehet a szabad egyéniség szellemiránya szerint. Erre példa is van már elég. Mi a materiale principium emberei soha sem tagadtuk a formále principiumot, csak azt kívánjuk tőle teljes joggal, hogy határozottan mindig keresztyén legyen, különben nem lehet a mi formale principiumunk. Legyen szabad örökké az egyéniség és lelkiismeret, de velünk csak a keresztyén jelleműnek lehet jogosan köze.

Tófalvi Jónás.

VI.

Kérdések a Materialistákhoz,

Megütközéssel olvastam a „Hon“ folyó évi 95., 96., 101-dik számaiban Gy. urnak „Gregus Ágoston a materialismusról“ című cikkében, a többek közt a következő állításait:

„Az önálló lélek, a halhatatlanság, a szabadakarat és az istenség a legönkényesebb valamik, a melyek a phantasia többi szüleményeivel együtt a gondolatban megfogamzottak . . . a melyekre a tudományban semmi szükség nincs, sőt oda bevitelők a kutatás

21*

megzavarását s lehetlenné tételét eszközli. . . . A végok kutatása nem tartozik a tudomány körébe. . . . Az összes mindenség hálózatában nincs hely és munkatér az önkénykedő hatalomnak az istenségnek számára. . . . Az ugy nevezett szellem, szabadakarat, istenség a tudomány körében veszedelmesek is. . . . A tekintély bálvány szobrai hanyatló félben vannak, s el is buknak. Az öntudatra kelt nép nem fog ismerni többé járszalagot. . . . A dogmaticai phantasmák a túlvilágról, a szentháromságról, az eredendő bűnről, férges gyümölcsként hullanak le. . . .“

Gy. A. a materialisták vagy unisták részére ezen önvallomást teszi :

„Nem vagyunk mi ismeretünkkel hegytetőn, mint ellenfeleink gondolják, a honnan az egész mezőt világosan átláthatnánk és constatálhatnánk, de nem is állunk a hegy alján, a honnan az inductio biztos uta vezetne a végcélig, — messzebb, távolabb állunk az igazságtól, ott valahol egy ismeretlen tenger ismeretlen pontján, honnan még a kivezető ösvényt is csak a szorgalmas kutatás, s gondos összehasonlítás fedezheti fel. A valószínűség számításával közeledünk az igazság felé, s egyetlen delejtünk azon hit: hogy az összes mindenségben örök változatlan törvények uralkodnak.“

Ezekből a többek közt a következő tételek folynak :

a) A nem materialistákra vonatkozólag: Nincs önálló-lélek, nincs halhatatlanság, nincs szabadakarat, erkölcsiség, nincs Isten, következés-kép vallás sincs. Mindezek csak a phantásia szüleményei, s a vallás — mint másutt megjegyeztetik — csak salakkal árasztotta el az emberek gondolkozása módját, nincs szükség tekintélyre a gondolkozásban.

b) A materialistákra vagy unistákra nézve a következő állító tételek foglaltatnak a fentebbiekben: A materiálisták az ő működési módszerükben sem analytica sem synthetica utat nem követnek, hanem kutatnak (tehát vizsgálják csupán az anyagi világot) ebben egyedüli delejtűjük azon hit: hogy az összes mindenségben örök változatlan törvények uralkodnak.

A nem materiálisták nevében épen nincs szándékom most a halhatatlanságnak igazságát, az erkölcsiségnek lételet, a vallásnak valódiságát okerőségekkel bizonyítgatni; mert a ki tagadja a lé-

leknek, szabadakaratnak, Istennek valódi lételét, az előtt a halhatatlanság, erkölcsiség és vallás lételének bizonyítgatása haszontalan munka és idő vesztegetés lenne.

Erre nézve csak a következő kérdéseket bátorodom feltenni :

1. A materialisták mivel tudnák igazolni, hogy nincsen az anyagtól különböző, sőt az anyaggal ellentétes léttel bíró lélek, lelkivilág?

Mert midőn ők azt állítják, hogy az anyag erő nélkül, s az erő anyagnélkül még csak nem is gondolható, ez által épen azt állítják, hogy az anyag, és erő ellentétes léttel bírnak; mert hiszen épen a külső tapasztalás alá eső természet változhatatlan törvénye is az, hogy az ellentétes sarkok vonzódnak egymáshoz, az azonosok pedig ellökik egymást: következésképp az anyagot és erőt épen azért nem lehet egymástól különválasztani, mert azok egymással ellentétben állanak. Azzal mit sem gondolok ha az anyaggal ellentétben álló erőt erőnek vagy szellemnek nevezzük. Ki állítja azt, hogy a szellemnek az anyaggal, vagy a testnek a lélekkel nincs összefüggése? sőt inkább épen azért függenek össze, mert egymással ellentétesek.

Ebből az is látható, hogy a materialisták monismusa vagy unis-musa merő képtelenség.

Hogy a lélek a testtől nem csak különböző, de ellentétes léttel bír, az is kétségtelenné teszi, hogy a midőn a testnek lényeges tulajdona az áthatlanság (impenetrabilitás), akkor a lélek öntudatában az alany és tárgy egymást tökéletesen áthatják, mert az én mint alany önmagát nem énül is nézheti mint tárgyat.

Ha tehát a materialisták állításaiból az öntudat, mint egység (céntrum) kimagyarázható volna is: de mint kettősdiség, tudniillik alany és tárgy egyszersmind, kimagyarázhatatlan.

2. Másik kérdésem az: ha nincs szabadakarat, erkölcsiség, ha nincs Isten, vallás halhatatlanság: ezek helyett mit állít fel a materialista az oly sok kísértetek közt forgó, oly sok szenvedések alá vettett emberiség jobbtítására, megnyugtatóására, vizsgatására

Mert ha elősmeri a materialista, hogy az emberiség tökéletesedik, akkor el kell neki ösmerni azt is, hogy az embernek nem csak egyirányban tudniillik az igazságnak megismerésében, hanem

akarati és érzelmi irányban is kell tökéletesednie; azaz az ember törekszik nem csak az igazságnak megismerésére, hanem egyszersmind a jónak cselekvésére, a szépnek, a békességnek, nyugalomnak élvezésére, mely céloknak elérhetésére serkentik s tanítják az embert a tudatnak és hitnek fentebb megnevezett tárgyai.

Ha pedig a materialista tagadja ezeket, úgy kétség nélkül tagadnia kell az emberiség művelődését, tökéletesedését is, mert a rideg igazság magában erkölcsi jóság, és szivnyugalom nélkül lehetetlen hogy kielégítsék az embert.

Egyébiránt midőn azt állítja a materialista, hogy nincs szükség tekintélyre a gondolkozásban, azaz nincs szükség vezérelekre, eszmékre a tudománynak eddigi vívmányaira, ugyan akkor tagadja az ismereti irányban a tökéletesedést, mert hiszen az eddigi észjárás szerint azon meggyőződésben voltunk, hogy elvekből indulva eszmék után törekedve tökéletesedik az ember. Minthogy pedig cselekedeteink válhatlan összefüggésben vannak ösmereteinkkel, mindkét rendbeliek pedig érzelmeinkben gyökereznek: innen önként következik, hogy a materiálisták az ember tökéletesedését mind a három irányban kétségbe vonják; mert ha nincs Isten mint az erkölcsi szentség eszménye, ha nincs halhatatlanság, nincs vallás, akkor nincs kihez az erény útján közeledni, nincs kihez minél hasonlóbba lenni, akkor nincs cél hova függesztve jobb és boldogabb jövődönk reményét, leküzdhezzük a földi élet akadályait, fáradalmait, szenvedéseit. Egy szóval a tökéletesedés lehetetlen. Valóban midőn Büchner azt tanítja, hogy nincsen cél, ugyan akkor azt is kell állítania, hogy nincs tökéletesedés.

A tekintélyre vonatkozólag még megjegyzem, hogy ha Gy. A. szerint, a tekintély bálvány szobrai hanyatló félben vannak, s el is buknak; s az öntudatra kelt nép nem fog ismerni többé járszalagot, hanem maga teremti a maga paradicsomát, önmaga szerzi magának a társadalom terén a szabadságot: úgy ezen törekvéssel részint az céloztatnék, hogy minden embernek a kezébe egy-egy górcső, vagy más kutató eszköz adatván kezdje újra a természetben a kutatást, a tudomány eddig szerzett vívmányait semmiknek, a tudomány terét tabula rasának tekintve, részint pedig a fejetlenség, a communismus tétetik kilátásba.

A mi Gy. A. urnak a materialisták részéről tett önvallomásait illeti, azokra nézve a következő megjegyzéseim vannak:

1. Midőn az állittatik, hogy a lélek, szabadakarat, halhatatlanság, Isten csak a phantasia szüleményei: ez által Gy. A. ur azt látszik kimondani, hogy csak a kültapasztalás volna igazi kútfeje az ösmereteknek, s csak a kültapasztalásban van a tudat, ellenben az ész belső működésének az elmélődésnek szüleményei nem nyujtanak tudatot, igaz meggyőződést, hanem csak phantasmákat, legfőlebb hitet, melyben nincs valódi meggyőződés. Igaz-e ez? Én tagadom, mert miután a tudat vagy tudás anyi — mint közvetlen meggyőződés, ennélfogva a közvetlen meggyőződés nem csak külső de belső tapasztalás által is eszközöltetik; előttem öntudatunk közvetlen adatai mindenkor nyujtanak oly erős, sőt erősebb meggyőződést mint külérző eszközeink, hogy vagyok, gondolkozom, erősebb meggyőződéseim annál, hogy a hó fehér, a kő kemény. A hit ugyan közvetett meggyőződés, de azért ha eszünk törvényei-, okai-, s adatai után következtetjük vagy is közvetítjük meggyőződésünket, úgy ezen meggyőződésünket is (bölcészeti vagy okos hit) bátran vehetjük tudatnak, mint p. o. az Istenhivése.

Átalában ez a materialisták alaphibája, hogy egyedül csak a kültapasztalást tartják az ösmeretek igazi kútfejének, a mi vagy soha be nem bizonyítható, vagy az eddigi bölcészet történelme merő hazugság.

2. Azt kérdem továbbá Gy. A.-tól: mit ért azon állítása alatt, hogy a materialisták az ő ismereteikkel nincsenek a hegytetőn a honnan az egész mezőt világosan átláthatnák és constatálhatnák, de nem is állanak a hegy alján, a honnan az inductio biztos úta vezetne a végcélig-, messzebb távolabb állanak az igazságtól, ott valahol egy ismeretlen tenger ismeretlen pontján, honnan még a kivezető ösvényt is csak a szorgalmas kutatás s gondos összehasonlítás fedezheti fel?

Ha jól értem, ez anyit tenne, hogy a materialisták az ösmeret gyűjtésben sem a lehozó- (synthetica) sem az elemező (analytica) utat nem használják. Ha ez az értelme, úgy csak ugyan ismeretlen tengeren járnak, és soha ki nem fognak belőle jönni, vagy.

is soha összefüggő, és másokat meggyőző tudományt nem fognak felmutatni, hanem csak ephémér feltünéseket eredményeznek, mint ezt a bölcsészet története eléggé igazolja.

Igaz, hogy sem a lehozó — sem az elemző ut külön magában nem elégséges az ösmeret gyűjtésre; de miután elemző uton felalálhatjuk az igazságokat, lehozó uton pedig ezekről meggyőződést szerezhetünk: nem látom át, hogy e két utat egymással összekötve miért ne lehetne használni; annál is inkább mivel több utat a bölcsészet eddig elé még nem ösmer.

3. Végre azt kérdem Gy. A. urtól, hogy ha az igazság felé közeledésben delejtűül elhiszik a materialisták — pedig erre nem a kultapasztalás hanem az észnek veleszületett következtető tehetősége adhatott meggyőződést — hogy az összes mindenségben örök változatlan törvények uralkodnak: miért tagadják az összes mindenségnek örökkeit, az Isten lételetét?

Talán a materialisták azt nem bírják felfogni, hogy ha világ öröktől fogva létezik az ő törvényével együtt, az esetben szükségtelen az örök ok, vagyis két öröktől fogva való állományt nem lehet elhinni?

Ez ne zavarja a materialistákat, mert hiszen több féle végetlen van, és pedig egyik a másiknál végetlenebb. A számtanból tudjuk hogy: $\frac{1}{0} = \infty$, ám de $\frac{300}{0}$ is $= \infty$. Már mindenki beláthatja, hogy ez utóbbi végetlen nagy, nagyobb végetlen az előbbi végetlen nagynál, $\frac{1000}{0} = \infty$ pedig mind a kettőnél nagyobb; de ezeken kívül végetlen a tér, és idő. Az igazság pedig abban áll, hogy ezek csak viszonylagos végetlenek, míg absolute végetlen csak egy van tüniillik az Isten. Minden felsőbb fogalom végetlen az ő alárendelt fogalmához viszonyítva, és minden alsóbb fogalom végessé válik ha felsőbb fogalmához viszonyítottatik. A continuitás végetlen, ha a hosszuhoz és rövidhez viszonyul, ellenben végessé lesz, ha a quantitáshoz méretik, mert már akkor a continuumot meghatározza a discretum. Épen így végetlennek és öröknek látszik a világ, ha a benne foglalt egyes és muló tárgyakhoz viszonyítottatik: de végessé és időszerintévé lesz ha a teremtő első okhoz viszonyítottatik.

Midőn hát valaki a világnak törvényét öröknek lenni elismerévén, tagadja a világuak örökkeit — ha csak az okságot is meg

nem tagadja — az aligha az érvényes logica szerint itél, s a többféle végetlenekről sejtelme sincs.

Most jut eszembe, hogy Gy. A. urnak azon állítása is kérdésbe teendő: miért mondja azt, hogy „A végok kutatása nem tartozik a tudomány körébe?” holott az emberi érznek — mely alakítja a tudományokat — lényeges tulajdona az okkeresés. Meglehet talán azért, mert a materialista nem bir ezen kérdésre felelni: Hol vette magát az összejt (Urcelle), melyből fejlődött ki öröktől fogva a most létező világ.

Minden esetre az okság fogalma nehéz kérdés és sok bajt okozott a bölcészeknek.

Ugy látszik legjobban megfejtette George berlini tanár.

Az ugy nevezett dualisták szerint az ok ellentétben állván az okozattal, minden dolognak magán kívül van az oka.

Hégelék szerint az ok egy lévén az okozattal, minden dolognak magában van az oka.

George ugy ítélvén, hogy az ok és okozat közt azon viszony van, a mi az alany és állitmány közt létezik, amenyiben az alany miségét az állitmány fejezi ki, ugy de az állitmány nem egyébb mint az alanynak egy másik alanyhozi viszonya, p. o. az arany sárga, ezen állitmány sárga nem egyéb, mint az aranynek a világosság-hozi viszonya, tehát az állitmány nem csak a maga alanyától is függ: következésképp minden dolognak oka magában és magán kívül keresendő.

Miután már egy mértani axioma szerint a mi igaz valamely egésznnek minden részéről, az igaz az egészről is: ebből kivetkezik, hogy ha a világuak minden részéről, tárgyáról igaz az, hogy annak oka magában és magán kívül keresendő: ugy az is igaz, hogy az egész világnak is oka magában és magán kívül, tehát Istenben találtatik fel.

E szerint a materialisták összejtjének oka nem csak magában, hanem magán kívül is keresendő.

Szentesen, 1872, május 30-án.

Szalai István, m. k.,
ref. lelkész.

T Á R C A.

1.

Érmelléki egyházmegyei tanácsbíró Nagy György ur székfoglaló beszéde.

Nagy tisztelctü szerkesztő ur!

Bár a körülmények miatt későcskén, de az ügy fontosságánál fogva, mégis el nem mulaszthatva, van szerencsém, érmelléki reform. egyházmegyénk tolyó 1872-ik évi ápril 3-án Székelyhidon tartott közgyűléséből egy adatot, a „Figyelmező“-be fölvétel végett itt mellékelten megküldeni.

E közgyűlésünknek első teendője volt az egyházmegyei tanács ki egészítése. Az ez előtt egy évvel elhalt, néhai Draveczy Sándor tanácsbíró ur helyére az egyházak szavazat többsége által, megyénkben, sőt ennek határain kívül is politikai, s gazdálkodási kitünő működéséről eléggé ismert Nagy György ur, érsemjéni közbirtokos lön megválasztva; ki, hogy az ifjui élénkséget, férfiui higgadt komolysággal, s a szorgalmas tanulmányai- s tapasztalatai által nyert ismereteit a hajlott kornak bölcs megfontolásával, tudja, és akarja is párosítani: szolgáljon ennek bizonyosságául alább egész terjedelmében olvasható székfoglaló beszéde.

Jól esik az ember lelkének, e vallás iránti általános hidegülés-, materialismus-, sőt nilsilismus terjedése korszakában, midőn sokan a valódi felvilágosodás, és miveltség hévmérőjeül épen a vallástalanságot szeretik feltüntetni, — s a legjózanabb vallásossághoz ragaszkodókat, mint képmutatókat vagy vakbuzgókat lenézik, vagy jobbérzülettel, mint egy ügyü rajongókat szánják: jól esik — mondom — a tudományos képzettség, a polgári bölcsesség és magas miveltség színvonalán álló férfiutól, a keresztyén vallás és józan vallásosság életreható, boldogító, s az emberi tökéletesedés előhaladására mulhatlanul megkívántató, s így kiváló tiszteletre méltó voltának fejtegetését és kimutatását hallani és olvasni.

De hadd álljon itt a fentebbiek igazolásaul a maga székfoglaló jeles beszéd.

Tisztelt egyházmegyei közgyűlés!

Azon eszmék között, melyek az emberiséget, évszázadok-, mondhatnám évezredekén át, folytonos izgalomban tartották, aligvan nagyobb alig lehet magasztosabb, a vallás eszméjénél.

Ha a történelem messzelátó üvegén, visszatekintünk azon időszakra,

melyben az emberiség még gyermek korát élte, már ezen időkben is nyomára akadunk a vallás eszméjének, és látjuk, hogy az ember, — mint egy ösztönszerű sejtelmének engedve —, birt a vallás szükségességének érzetével, s fejletlen állapotának gyermekes fogalmaihoz mértén személyesítette meg Istenét.

Sok idő-, hosszú évezredeknek kellett elmulni addig, — míg az emberiség, a miveltség azon fokára jutott, melyen őt a keresztyénség keletkezése érte. Nincs eszme, mely az emberiség történetében, olyan átalakulást idézett volna elő, mint a keresztyénség eszméje, egészen új, — addig soha nem hallott tanaival, melyeknek fenséges egyszerűségét, csak igazságuk multa felül.

Nem lehet megmérni, nem lehet eléggé méltányolni, a jótékony hatást, mely a keresztyénség elterjedésének köszönhető.

A pogánykor járma türhetetlen volt már, társadalmilag épen úgy mint politikailag.

Romlott erkölcsök ásták alá a társadalmat; s vérlázító igazságtalanság és zsarnokság jellemezték az államok intézményeit.

Ekkor lépett fel a keresztyénség magasztos eszméje, s öntudatra ébresztette a szenvedőket. A tan, mely azt hirdette, hogy: „mindnyájan egy atyának fiai vagyunk“, gyökerében támadta meg a pogánykor társadalmát; e tan szerint nem lehetett többé rabszolga senkisésem. A pogánykor bálványai helyébe a láthatatlan Isten eszméje lépett, és az embereknek csak földi Isteneik — fejedelmek — felé forduló tekintetét sokkal magasztosabbra emelte. Ébredni kezdtek lassan emberi méltóságuk öntudatára.

Ez ébredés sem az állam sem a társadalom hatalmasainak nemvolt kedvükre. A rabszolga veritékes munkája után kényelemben élő ur, sehogya sem akart megbarátkozni az eszmével, hogy rabszolgája és ő egy menynei atyának gyermekei. Épen ily kevésbé tudtak a magokat eddig földi Isteneknek tartott fejedelmek azon eszmével megbarátkozni, hogy ő felettök is van egy ur, a ki minden királyoknak királya, — a láthatatlan Isten!

A társadalom és állam hatalmasai karöltve fogták a keresztyénség kiirtásához; szövetségök örökre szégyen foltja marad a történelemnek; de eszmék ellen harcolni még eddig semmiféle erőnek nem sikerült soha.

Elterjedt a keresztyénség eszméje is a hatalmasok minden erőlködése dacára!

És már azon körülmény, hogy Jézus Krisztus magasztos tanait azon emberek tették eleinte magukévá, kiket a társadalom kötelékei legjobban szoritottak, az állam terhei leginkább nyomtak, — ezen körülmény — mondom — azt igazolja, hogy a keresztyénség felséges tanaiban, az el-

nyomottak vigaszt, üdvességet, szabadulást és szabadságot kerestek és találtak is!

Innen magyarázható a nagyszerű visszahatás, mely a keresztyénség első időszakában tapasztalható volt. Ez az oka annak, hogy az első keresztyének között, oly számos rajongó akadt, — kik ellentétben a pogányok erkölcsstelen, elpuhult társadalmi fogalmaival, a merev szigorú erkölcsökhöz ragaszkodtak, s testöket az önkínzásig menő szigorral sanyargatták, s szemben a pogány államok igaztalan emberietlen intézményeivel, — szelid communismusban éltek.

Midőn a föld hatalmasai belátták, hogy a keresztyénség terjedését többé már meg nem akadályozhatják, egyet fordítottak politikájukon, és a mozgalomnak élére állottak. De ezt nem azért tették, hogy az eszmét a maguk fenséges tisztaságában diadalra juttatni segítsék; hanem tették azért, hogy a nagy eszmét önző céljaik kivételére eszközül alacsonyítsák, és féktelen uralom vágyaikat kielégítsék.

A pápák és királyok hatalom felett való versengését, követte a pápák és királyok szövetsége. S hogy e szövetség az emberiségre üdvös volt-e, vagy nem? — arra feleljen a történelem!

A nyomás, a zsarnokság, bár honnan és bár kitől jöjjön is, mindég igazságtalan; az igazságtalanság pedig előbb utóbb megboszulja magát.

Ismét eljött az idő, melyben a kettős zsarnokság nyomása alatt meggörnyedt népek, egyenesedni kezdtek. Ez volt a XVI-ik században a reformatio időszaka.

A reformatio tanai szerint, a fő súly, egyházban épen úgy, mint államban az egyénre volt fektetendő. — Ezen tanok értelmében, sem a társadalom, sem az egyház, sem az állam nem volt feljogosítva az egyén felett korlátlanul zsarnokilag uralkodni.

A lelkiismeret és hitszabadsága proclamáltatván önkény helyébe a jog uralmának kellett volna lépni. — Csak k e l l e t t volna — mondom — mert fájdalom! — nem lépett mindjárt, s talán nem is fog sokáig.

A reformatio terjedését ugyan azon tényezők akadályozták, melyek a XV-ik század előtt irtóháborút folytattak a keresztyénség ellen.

A küzdelem véres volt. Hány ezer ártatlan esett az elvakult hatalom vágynak áldozatul? arról az inquisíciók és vallás háborúk évkönyvei szomorú tanúságot tehetnek!

A küzdelem még nem érte végét, csakhogy más alakban és más fegyverekkel vivatik.

Az önkény még mindig harcban áll az igazsággal; az erőszak le akarja tiporni a szabadságot; és a szív legnemesebb érzelmével a hittel, szemben áll az újabb kor egyik réme, — a hitetlenség.

Az ujkori társadalom hasonlít egy háborgó tengerhez ezer veszélyével, és önmagával való nagyszerű küzdelmével. Az egyén, kit az élet

hullámok közé vet, hogy tarthassa fen magát, mit tegyen, hogy azon ingereknek, melyek emberi gyengeségeit anyi felől csiklandoztatják, ellent állhasson, és sem a szolgaság jármába ne hajtsa fejét, sem el ne veszítse hitét, -- az igazság, a jog, a morál győzelmében? és mint a költő szépen mondja:

„Oh remélj-remélj egy jobb hazát
S benne az erény diadalát;
Mert különben sorsod, és e föld
Isten ellen zugolódni költ!”

Két tényező van, melyeknek segítségével az ember, az élet legváltásosabb küzdelmei között is, fentarthatja magát, s megtalálja azon irányt, melynek követését emberi méltósága parancsolja.

E tényezők: a tanulás és a hit!

A ki nem tanul, az nem hogy követni bírná, de még fel sem foghatja magasabb hivatását; és a ki nem hisz: — a kétkedőnek csak győtrelem élete.

Az egyiknek szeme; a másiknak szive nincs.

S mit ér nekünk a természet legremekebb csodája ha azt nem láthatjuk, mert nincs szemünk? mit használ, hogy az ember a legnemesebb érzelmek élvezetére képes, — ha nincs szivünk, melyel érezhessünk!

Tanuljatok hát, és . . . higgyetek!

Az írás csak tizenkét apostolról emlékezik, kiket a Jézus Krisztus elküldött, hogy „tanítványokká tegyenek minden népeket.” Az én hitem szerint — uraim — az apostolok nem haltak meg. Élnek most is, és számuk ma már nem csak 12, hanem milliókra megy.

A tanítás és hit apostolai itt járnak közöttünk, csak hogy — fájdalom! — nem méltányoljuk őket annyira, mint érdemlenék.

Sokan azt hiszik, lehet olyan idő, midőn vallásra nem lesz többé szükség.

Én azt hiszem uraim, ilyen idő nem jöhet soha!

Valamint nem képzelhető az, hogy egykor az emberek olyan tudományosan jöjjenek a világra, hogy a gyermeknek tanulni nem kell semmit, és mégis kész tudós lesz: úgy nem hihető viszont az sem, hogy lehessen idő, melyben az embereknek erkölcsi támaszra ne legyen szükségök. — A vallás pedig az egyedüli erkölcsitámasz. — Idő jöhet, melyben a morál fölibe emelkedik a merev dogmáknak, de nem az előhitnek s valódi vallásnak.

A tanító, az egyén szellemi életének alapját veti meg. — A lelkész hivatva van, ez alapon tovább építeni. E kettőnek nemes magasztos hivatása az emberiséget felvilágosulttá és nemesen érzővé tenni.

És vajjon a ki a szó valódi értelmében akarja az ember nevezetét

megérdemelni, nem szükséges-e, hogy felvilágosodott, és jó ember legyen? — vajjon nem ez-e vég célja az emberiségnek?!

És midőn önök uraim csekély személyemet a vallás és nevelés szent ügyének támogatására hívják fel, lehetetlen, hogy őszinte mély köszönetet ne mondjak önöknek a szivességért; lehetetlen, hogy ily magasztos, ily nemes cél elérésére, a legszivesebb készséggel ne ajánljam fel minden erőmet. És ha bár előre is tudom, hogy az eredmény, melyet közre működésemmel önök elérhetnek, nem is nagy lesz, — de ez nem csüggeszt engemet; — szívesen állok be az önök soraiba, mert azt tartom, hogy valami mint senki sem lehet sem oly bölcs, sem oly hatalmas, hogy a közügyet egyedül, minden segítség; támogatás nélkül előbbre vihesse: úgy más részről csekélységének érzete, senkit fel nem menthet a közügy szolgálatainak teljesítése alól.

Ajánlom magamat önök szíves jó indulatiba!

2.

A lelkészjelöltek esküformája a tiszántuli ref. egyházkerületben, a XVI-ik század vége táján.

Az igaz Isten, ky az Atya, Fiu és Sz. Lélek, titeket úgy segellyen; Hogy az Prophetak, Apostolok es Evangelistak irasaban be foglaltatott igaz tudomanyban, holtotok napiaigh megh marattok, es ezzel ellenkező vallasokat az mynemúiek az David Ferencze, Papistake es ezekhez hasonlo tevelygeseket, az thy tehetsegtek szerent megh tzafollyatok es ellene mondotok, szorgalmatossan tanultok es tanitotok. Az bünt minden kedvezes es felelem nélkül megh fedditek, az Sacramentomokat igazan kyszolgaltattytok. Az Praedicatorstagban holtig megh marattok, es ahöz illendő szent es fegyhetetlen eletet eltek. Superattendensteknek es Seniorotoknak minden Istenes es tisztessesges dolgokban engedelmesek leztek. Isten tyteket úgy segellyen.

Amen.

3.

Budai Bálint turkevi predikátor es kunsági esperest két levele

szoboszlai predikátor és debreceni egyház megyei esperest Érsekújvári Orbánhoz, melyekben válaszol az egyház kerületi gyűlés tartása s a püspökválasztás ügyében; megható színekkel rajzolja az akkori hadi vészeket s a magyar alföld egy részének s az ottani

református predikátoroknak a törökök alatti szenvedéseit s előadja, hogy Apafi Mihály fejedelem és Teleki Mihály főúr mi tanácsot adának e helyzetben, stb. 1683. szeptember 14. és november eleje.

Kegyelmet békességet az mennyégből és Kegyelmeteknek békesség megmaradást kívánok az Urtul!

Consensust kívánó levelét. jövődöbeli generalisunk (generalis zsinat, egyházkerületi közgyűlés) felől, vöttem Kegyelmednek Tiszteletes uram, melyben hogy Kegyelmed tőlünk meg ne ítéltessek arrul szivesen instál és kér. Én arrul Kegyelmedet Tiszteletes Uram meg nem itélem, de sőt olyan hasznos és kívánatos vigyázását Kegyelmeteknek igen javallom. Mert ugyanis elsőben Syonból és nem Bethániából ment ki az evangéliumi szózat, nem is az hetven és alább való hanem az tizenkét és fővebbik apostoloktól. Mostan azért az ekklézsiának ilyen derekas és szükséges dolgai nem az filiákból és alábbvaló praecoktól hanem az Anyaháztul és annak apostolitul kell emanálni; másutt mindazonáltal mostan Isten édes nemzetünket és egyebeket is az keserűségnek és mérges italnak kóstolására és nem az ekklézsia igazgatására hivta; mert Jákób amaz keserves atya mostan hal vész édes gyermekéért, mostan szakgatja ruháját kedves Józseféért, Rákhel is édes magzatiért mostan énekli jajszóval égben ható keserves verseit. Amaz égben repülő angyal is mostan kiáltja jaj szóval amaz hármass jajszóval mondván: jaj, jaj, jaj annak az földnek lakóinak! Oh szivet epesztő és lelket bágygysztó keserves napok; miért hogy nem sirsz és gyászban nem öltözől égben tündöklő fényes nap; oh öltözzél gyászban, homályban és sirj keserves jajszóval földet nedvesítő változó hóid, mert bétölt a föld vérrel és holt testtel az ég alja. Nosza testtel és vérrel élő fegyverek térjetekek hüvelyetekbe és szünjetekek meg az vértől; térjetekek meg testet és szivet szakgató nyilak ékes tegzetekekben, és nyugodjatek ott; szünjetekek meg kőfalt és embert rontó lövő szerszámok és tüzes gránátok, ne zengjen többé szótok az megdöglött (dögletessé lett) áerben és szörnyő kiáltások az ostromló népekeknek ne verje az fényes eget; sebess tüzláng szünjél meg és aludjál, ne emészd az földnek ékességét tovább; oh száraz néma föld reszkess és indulj meg az rajtad heverő holttesteken; oh Isten házainak szomorú kőfalai, hon az ti ékességtekek, kikben sok poenitentia tartó igék hirdettettek; oh, tűz láng megemésztett és mint gyászban öltözött szüzek ültök mostan sirván az porban és hamuban, gyászolván az népnek megöletteit és elrablottait. Jaj, nincsenek az próféták, nincs az gyülekezet, nincs az isteni tisztelet és annak igazgatása. Sir az próféta az szegeletben, az rejtkek helyekben nyög az megmaradott nép mert nincsenek édes cselédi; most Judának és Izraelnek ha nem kő a szive, sirhat és bánkódhatik az Józsefnek romlásán; most vagyon az idő, melyben az filemile az

nyárfá tövében keservesen siratja megöletett fiait; most siratja az gerlicze az asszufa ágán elveszett társát; most szakgatja, sirván megöletett fiaiert, mellyét az szomoru pellikán. — De áldott légyen az Isten, az mi Urunk Jézus Krisztusnak szent atyja, az ki rajtunk könyörült és noha ütés nélkül nem hagyott az Ezsau fiai miatt, mindazonáltal mostan adott valami kicsiny pihenést és halcioni békességet, melyben Istenünket szolgálhatjuk eccléziánkban és abban lévő dolgokat igazgathatjuk. Az mi penig az consensust illeti, és az időtül nem akar ember várni, énnékem tetszenék az helynek közelebb és bátorságosabb vóltáért, ha az hódolatlan uraineknek félelmek és egyéb okok nem ellenzenék, hogy az mely helyen Áron levetkezte öltözetit és letötte tisztit, Eleázár ugyanazon helyen venné és öltözné fel atyjának tisztit és öltözetit; az mint cselekedék Elizeus is, ki is ott vevé fel atyjának Illyésnek tisztit és öltözetit az holott atyja avagy ura az szent Illyés letette vala tisztit és öltözetit. De az környül lévő okokra nézve, az mint Kegyelmeteknek, énnékem is ugy tetszik, legyen az Kegyelmetektül elintézett helyen. Az időt pedig hagyja az alkalmatosságra, minthogy az, jó tanító mester ez ilyen dologban; legfeljebb az Kegyelmetek intézésére, melyben mindazonáltal én még időt várnék; de légyen az Kegyelmetek jóakarattja; csakhogy minékünk arra való lovaink nincsenek, az hatalmas labonczok és szüksége miatt az abrakban, szarvas marhában penig, — oda menni nehéz. Ezek után hagyom az Ur óltalmában az Kegyelmetek életét. Datum T. kevin 1683. 14. die Septembris.

Az Urban Kegyelmed kedvesse

Budai Bálint thurkevi
minister és seniora ez
darab földnek. m. s.

Külczim: Az méltán Tiszteletes és Istentül sok szép jószágos cselekedetekkel felékesítettett tudós férfinak, Tiszteletes E. Ujvári Orbán-nak, az szoboszlai keresztyén eccléziának hüséges sáphárának és azon Debreczeni tartományban lakó predikátorságnak érdemes séniorának. etc. Nékem az Urban kedves atyámfiának, Uramnak és Krisztusban kedves atyámfiának illendő becsüllettel.

Kegyelem és békesség az Mennyei Urtul!

Kegyelmednek Tiszteletes Uram és az tiszteletes semipartialisnak vettem levelét, melyben kért arra Kegyelmetek bennünket hogy ha kegyelmes urunknak erre lészen jövetele, szemben lévén, vennénk consensust Ó Nagyságától az generalis felől. T. Nagyari uramnak és másoknak is jovallásokból elsőben is Telcki urunkat találók meg, proponalván Ó Kegyelme előtt dolgunkat az generalis felől, sok szövevényes és mások itéletével előszámlált dolgok után (melyet T. Szenczi uramtul megérthet Kegyelmed), ily választ ada, hogy mostan nincsen mód az generalis in-

dicalasában, mivel mostan minden nemzet talpon áll, egy szempillantásban micsoda dolog következhetik, csak az Isten tudja; elsőben békességet kell szerezni, azután kell az ekkleziiai dolgokat igazgatni, mindazon által tova Marczius felé talán jobb módja lészen Kegyelmeteknek benne Azonban ha lészen is, hódolatlan helyen lenni és az Inspectornak (püspöknek) olyan helyen lakni Ő Kegyelme nem javallja. Az dézmakat és az törököknek az prédikátorokon tött erőszakos insolentiajokat is előhozván maga ő kegyelme T e l e k i uram, arrul így szóla: ha az törökökön ez az excessus nem esik vala, arrul is mostan az nagy vezérrel concludaltunk volna, de már az elmúlt, hanem az felől az fényes portát kell megtalálni, és Kegyelmetek közül is jelen kell ott némelyeknek lenni, így concludalvan az beszédet, onnan valedicalvan eljöttünk. De hogy fogyatkozás ne légyen dolgunkban, M é l t ó s á g o s U r u n k a t is requiralván akartunk Ő Nagysáगतul is consensust venni, melyre post salutationem maga adott ő nagysága alkalmatosságot, tudakozván az püspökségnek állapotjárul, mely felől midőn consensust kívánnánk ő nagysáगतul, az időnek injuriához képezt, indicalasát az generalisnak és abban lévő dolgokat ő nagysága nem javallá ezt mondván hogy mostan majd ez világ fegyvert tart kezében, hanem várakozásban légyen kegyelmetek és az miképpen ez ideig, ugy ezután is egy ideig, ellehet Kegyelmetek p ü s p ö k nélkül, mert avagy az lengyelektül is micsoda excessus lehet, csak az Isten tudja. Ezek után az Ladika felől is érkezék levele kegyelmednek hozzá, az dolog nagy, az kívánság azon az uton irrenumerabilis, azt minékünk megcelekednünk és elkövetnünk lehetetlen, mely igazság szerint csak az ráczokra és nem mi ránk tartoznék, de az csak az törökök gonoszsága. Afelől való consensusunk ha menjen-e közülünk valaki a portára avagy nem, jobban javallom hogy ne menjen hogy sem mint menjen, mert supplicatioval kell menni; ha az fejedelem supplicatiójával megyen s megszakad, mivel ujtja az fejedelem képében hire nélkül; ha az varadi törökök suplicatiójával megyen és megszakad, azok képében és azok hire nélkül mivel ujtja; ha az synodus generalis supplicatiójával megyen minden erősítő ok nélkül s megszakad, mivel ujtja suplicatióját; azzal-e hogy levelünk vagyon róla hogy nem tartozunk vele; ha mutathat jó, ha nem, elmarad mellőle; ha azzal ujtja hogy elhagyjuk helyünket, avagy az rebellionak notáját nem illeti-e. Jó vólna ha azt mondaná az hatalmas császár nem az magyarokra hanem az ráczokra adtam; azonban költség kellene ahoz, nincs az ekkleziának költsége, elpusztultak az helyek, az emberek az sok fegyver rabság s halál miatt elfogytak, azonképen az prédikátorok is megkevesedtek, szegényedtek, most is imitt amott futásban vagyunk, az mi kevesen vagyunk; nincs patronus; városonként falunként való supplicialas igen mintegy illetlennek is ismérem én azt mi hozzánk, hogy mi jarjunk s mi suplicaljunk, mert mi

nem magunk keressük magunknak az ekklézsiákat, minthogy nem is szabados, hanem az hallgatók, helybeli lakosok keresnek magoknak tanítókat. Azért ők tartoznak helylyel, eleséggel, oltalommal s gondviseléssel, melyek közé való ez is. Azért inkább illik az közönséges néphez, urunkhoz ő nagyságához és az törökökhöz, leginkább az törökökhöz, forgatván igyünket im ez argumentummal, hogy ha az hatalmas császár nem engedelmeskedik, nagy kárára lészen hatalmasságának mert igy az végbeli szancsókságok megpusztulnak elhagyván ez rettentés ravás és sanczoltatása miatt az Ladikanak, az császárnak végbeli sancsokságit; mikor szintén itt ezt írnam akkor adák Biharra hívó levelét Kegyelmednek; mint-hogy már megirtam, goromba elméből származott sok irásom, ne nehezeltje Uram, Kegyelmed, ha csak egy virgulácskat szeretne is Kegyelmed benne, ugyan mégis jó volna. Ezek után az mennyei Ur óltalmába ajánlom Kegyelmeteket.

Datum T. keviní 1683. novembernek elein.

Az Urban kegyelmednek legkisebbek jóakarója és atyafia

Budai Bálint
T. kevi prédikátor és
kunsági senior. m. s.

P. s. Mind oda jartunk egy hétig Szenczi urammal, fejedelem Urunk táborával valami emberek végett.

Mind kalandariumom és pecsétnyomom ez sok bolygásban elveszett.

Külcim: Az méltán Tiszteletes és Tudós férfiunak T. Ersekujvári Orbán uramnak, szoboszlai k. ekklézsiának érdemes lelki pásztorának és senioranak az debreczeni diaecésisnek, nekem T. Uramnak és Atyámfiának illendő becsülettel.

E levélre, mely csakugyan nem volt lepecsételve, s ugy látszik, hogy a hajdan is divott szokás szerint ekkláról ekklára küldetett tovább, a k a b a i p r e d i k á t o r ezen sorokat jegyzette: Hirül ugy érkezék hozzám, hogy a Ladika exigalni ment volna a nostras oláhok közzé Szilágyban, megölték s igy töttek szükségéről. Még egynéhány költségske is volt nála sárga színű. Isten Kegyelmeddel! Kegyelmedé az Urban Debreceni K. J. (azaz Kalocsa János) kabai praedikator. m. s.

Hogy e levelek, melyek itt az eredetiekből közölvék, mind egyházi, mind polgári tekintetben, mily érdekes történelmi adalékokat nyujtanak: azt nem szükség bőven fejtegetni a figyelmes olvasó előtt. — Megemlithetem, hogy egy nálam levő, elég hiteles jegyzék szerint Budai Bálint 1633-ban subscribált; tehát e levelek irásakor már tisztos vén ember lehetett.

Szerkesztő.

Egyházi krónika.

Németország. Jezsuiták kitiltatása. General superintendensek értekezlete. A konfessziók értéke felletti vita Hannoveraban.

Annak idejében mi is felemlítők, hogy általában az ultramontánoknak s különösen a jezsuitáknak semmi sem fájt jobban, mint Ausztriának és Franciaországnak, ezen két, kiváló mértékben római katolikus államnak a határozottan protestáns szellemű Poroszország általi legyőzése. A történetek folyama számtalan példával igazolja, hogy a jezsuiták nem egy könnyen engedtek magukat és érdekeiket legyőzetni. Poroszországban is el kezdettek tehát különböző módon izgatni a római katolikus lakosok között a dolgok új rende ellen s izgatásaik végcélja nem volt más, mint érélyes előkészítése egy közeli bosszuálló háborúnak Poroszország ellen. Természetes, hogy erre a porosz kormány és törvényhozás némán nem maradhatott. Roppant mozgalom jött létre. Temérdek petitzio ment be az országgyűléshez a jezsuiták mellett is; az ilyenek sujja egyik külföldi lap szerint két mázsát nyomott. Több katolikus lap határozottan kimondotta, hogy a jezsuitizmus és római katholicizmus egy, s így a jezsuiták elleni gyűlölet a római katolika egyház ellen intézetnek tekinthető. Kezdetben valóban szelidebb tartalmu törvényterv volt szóban, mely szerint t. i. csak szoros rendőri felügyelet alá helyeztettek s bizonyos egyes esetekben tiltattak volna ki a jezsuiták. Végre különösen Wagener kormány tanácsos s parlamenti tag hatalmas beszéde s indítványa után, több párttöredékek egyesülése folytán oly törvény jött létre melynél fogva a jezsuita rend Németországban határozottan eltöröltetik; tehát a jezsuiták mindenféle telepei, zárdái, iskolái, intézetei mindenes-től feloszlattatnak. Nagy kérdés, hogy a törvény, mily érélylyel és sikerrel fog végrehajtatni; jól tudják azt a protestáns németek is, hogy a jezsuita rend valóságos száz fejű hydra, melynek Herkulese ezideig még nem találkozott. Anyi bizonyos ez időszerént, hogy a mi modern Ausztria-Magyarország féle államunkban tárt karokkal fogják fogadni a hatalom emberei a jezsuitákat, akik nálunk, ha szükség, különböző neveik, öltözetek és színek alatt elfoglalván helyeiket a tanintézetekben, a gyón-tató székeken, az államférfiak körében stb., maholnap még inkább elmondhatják mint a XVII. és XVIII-dik századokban: „Extra Hungariam non est vita.“ Előre is figyelmeztetjük tisztelt olvasóinkat, hogy nálunk miként a pápa csalhatatlansága, Jekelfalusi stb. elleni haszontalan tüntetés nem egyéb volt pusztá komédiánál, ilyen fog lenni a jezsuiták elleni frázisos handabanda is. Ausztria-Magyarország sorsát folyvást ultramontán politika vezeti. Alte Liebe rostet nicht. Vajha az ellenkezőről igazán meggyőzhetnének bennünket azon mély belátás u magyar protestáns hitfeleink akik autonom iskoláinknak s történeti jogainknak a modern állam karjai közzé dobására izgattak és taszítottak bennünket.

A poroszországi general superintendensek még a múlt május hó elején tartottak Berlinben egy értekezletet, amelyből mindnyájok aláírásával egy pásztori levél bocsáttatott ki a gyülekezetekhez és lelkeszekhez. A levélben az időknek az egyház iránti mostohaasága rajzol-

tatik. Hitetlenség, vallásiránti gyűlölet; közönyösség, hidegség terjedeznek; az ellentétek már-már a törésig feszültek, a socialis mozgalom nagy pusztitással fenyeget stb. De az egyház ezen vészek között is élni és győzni fog, ha hű marad az evangyéliomi igazságokhoz, az evangyéliomi szabadsághoz és a történeti hagyományokhoz. Magok részéről is teljes egyetértéssel kijelentik a genaral szuperintendensek, hogy ők a szentiráson alapul azon evangyéliomi hithez, melyről az egyetemes és reformátori hitvallások bizonyosságot tesznek, határozottan hives maradnak.

Hannoveraban az oznabrücki egyházmegyei zsinat 9 szóval 6 ellenében még a mult évi őszszel ily tartalmu végzést hozott: a lelkészeknek bizonyos meghatározott hitvalláshoz való lekötötése töröltessék el, s csak anyit fogadjanak fel, hogy az Isten ígését a szentirás szerént, az ágostai hitvallás lelkösmeretes tekintetbevételével fogják hirdetni. Ezt az illető politikai hatóság is, maga részéről elfogadta; az országos egyházi főtanács azonban amely eleibe csak mostanában került az ügy, egyenesen visszavetette azt, azon elv alapján, hogy az egyházi törvényhozásnak egyáltalában nincs joga, a lelkészek hitvalláshoz való lekötötésén oly változtatást tenni, amely, miként a fenforgó is, az egyház alaptanait veszélyeztetné. Ezen eljárást sokan tulzigorunak látják s izgatnak is ellene.

Nagy-Britannia. Egyházi társulatok májusi gyűlése. Skót reformátusok zsinatai.

Az angolok különbféle protestáns felekezetű vallásügyi társulatai, számszerént mintegy 60—70, amelyek bár az egyházi hatóságokkal semmi szerves egybekötötésben nincsenek, mégis roppant munkát és befolyást fejtenek ki, ez évben is megtarták Londonban az ő rendes májusi üléseiket.

A britt és külföldi bibliaterjesztő társulatnak igen jó éve volt. Jövedelme egy év alatt 185 ezer font sterling (egy font sterling 10 pengő forint), nem számítva ide egy 20 ezer font sterling értékű hagyományt. Egészben tehát több mint 2 millió pengő forint volt az évi bevétel. Eladott vagy szétosztott e társulat 2.584 357 darab bibliát. Különösen Olaszországban nyert nagy terjedést a szentirás. Az ünnepélyes ülésen egy angol püspök különös erélylyel kiemelte, hogy az iskolákbanól ki ne engedjék küszöböltetni a bibliát, mert a biblia által lett Angolhon naggyá és szerencsésé. E beszédet nagy tetszés követte. — Ez ügyben már, a hatalmas anglikánok iránt féltékeny kisebb felekezetek gyűlése, most is eltérőleg gondolkozott; mert ennek többsége azon óhajtást fejezte ki, hogy az állami és községi iskolákban a vallástani-tással ne gondoljon az állam semmit. Egy erős kisebb párt azonban kijelenté, hogy a biblia kiküszöböltetését nagy nemzeti szerencsétlenségnek tartaná.

Nagyszerű volt most is a nagyobb missziói társulatok évi gyűlése. A négy főbb ezek közül mintegy másfél száz ezer font sterling évi jövedelmet vett be. Ez kevesebb mint a korábbiak valának. A misszió ügy néhol hanyatlani kezd, bár egyes helyeken mint pl. az amerikai indiánoknál s az ázsiai közép Indiában igen nagy haladást tett az evan-

gyéliom a pogányok között anyira, hogy a legutóbbi 20 év alatt, megháromszorozódott a pogányokból lett keresztyének száma. Sajnos jelenség hogy a tanuló ifjak, mostanában nem igen akarnak misszionáriusi pályára vállalkozni. — A londoni missziói társulat már nagyobb eredménnyel dicsekedhetett. E társulat csak Madagaskárban 258 ezerrel szaporítá a keresztyének számát a legközelebbi három év alatt. Dél-áfrikában és másutt kitünő tanintézetei vannak, melyekben a benszülöttekből képeztetnek misszionáriusok. — A baptisták missziója különösen a déli tengeri szigeteken működött nagy sikerrel. A tengerpartoktól ezer meg ezer mértföldnyi távolságra és egymástól messze szétszórva fekszenek ezen szigetek; de 300 ezer már itt a keresztyének száma, akik 26 különböző nyelven beszélnek bár: a bibliát mégis saját nyelvökön olvassák az angolok szívesgébol.

A kisebb terjedelmű vallásos nyomtatványok terjesztésében működő társulatnak 121,943 font st. volt évi bevétele, s a legközelebbi egy év alatt 50 millió darab nyomtatványt hozott forgalomba; természetesen nemcsak az angolok, hanem más népek között s épen a muszka birodalomban is. — Egyik külföldi lap közelebbi számában 65 ily angol vallásos társulat nevezetik meg, évi bevételével együtt. Az összes bevételt több mint 18 millió o. ért. forintra lehet tenni. — Egy uttal, de csak mellékesen megjegyezhetjük, hogy ezen számos angol társulatok között a mi protestáns egyletünkhöz hasonló nem találatik. Völt egy vagy is csak próbálkozott lenni pár évvel ezelőtt; de halva születék, s részvéthiány miatt néhány hó mulva feloszlatta magát.

A skót református felekezetek között ez évben jelentékeny lépés történt az egyesülés felé amenyiben az igen tekintélyes szabad egyház májusi zsinata nagy szótöbbséggel elfogadta a gyülekezetekhez terjesztés végett azon indítványt, hogy a presbiterian, egyesült presbiterian és a szabad egyházi gyülekezetek e három felekezet kebeléből kölcsönösen szabadon választhassák lelkészeiket. — Megjegyezhetjük, hogy a szabad egyház-nak van jelenleg 905 gyülekezete, melyekből 620 önkéntesen gyült adományokból segélyeztetik. 41 ezer font sterling fordítottatott közelebb avégre, hogy a lelkészi fizetés minimuma 150 font sterlingre emeltessék. Ez a szabad skót egyház az, amely egyévtized óta két magyar és két cseh református ifjunak szokott helyet adni theologiai főiskolájában teljes ellátás mellett. E célra is önkéntes adakozás utján gyűl be a pénz.

Franciaország. A reformátusok országos zsinata.

Folyó évi június 5-dikének estvéjén, ama hires világvárosban Párisban, a Szent Lélekről nevezett református templomban, nagy gyülekezet hallgatott mély megindulással egy predikátort. A nimesi ref. lelkész Babut predikált, János 8, 13—14 felett. A francia reformátusok országos zsinatának ünnepélyes előestvéje volt ez! — Most ez évben van háromszázados fordulata a bertalan éjjeli vérfördőnek! A bárány nem fojtathatott meg egészen saját vérében; a hatalmas római pápa cifra, lármás Te Deuma, az emlékpénz által is hirdetett „Ugonottarum strages“ felett, nem talált kedvet mennyben; — a mártýrok egyháza, a francia reformált egyház életben maradt, de ugy látszik csak azért hogy láncokra

veretessék s a kereszt alatt vérző egyházaknak folyvást egyike legyen, amelyhez nagy szenvedéseire nézve csak egyedül a magyar és ausztriai protestáns egyház hasonlítható. Utolsó zsinatát 1660-ban Loudunban tarthatá a francia ref. egyház, ekkor miként nálunk is szokta volt: „királyi kommisszárius” oszlatta fel és tiltotta be a zsinatot.

Említett predikátor, a multak nagy szenvedéseiről megemlékezvén, a jelenre tekintve különös fájdalommal azt említette fel, hogy a multak nagy próbáit győzelmesen kiállott francia ref. egyháznak most már nincs egységes hite! A vezérigék tartalmához közelebb lépven kiemelte, hogy a Jézus önmagát egyetlenegynek, valódi isteni tekintéllyel bírónak nyilvánította; az evangéliomok e feletti bizonságtételei teljes hitelre méltók s lehetetlen az, hogy a Jézusnak önmagáról való bizonságtételei öncsalódáson alapulnának. Nem elég tehát, hogy az egyház általában elősmeri Krisztust saját szegeletkövéül, hanem szükség ö róla vallást is tenni és leborulni ő előtte mint az élő Istennek fia előtt. Az egyház erejének és jövőjének titka egyedül attól függ, hogy akarja-e ezt tenni avagy nem. Ha a mostani két párt csakugyan két egyházzá szakad szét, a győzelem mindenestre azoké leendő, kik megtartják a Krisztust mint Istennek fiát.

A francia ref. egyház kebelében, a hibásan ugynevezett liberalis irányzat, pártoltatva a napoleoni s a többi szabadságellenes kormányok által is, csaknem teljes végletig kifejlődött, haladva egészen a nihilizmus sivatagáig. Nem csuda tehát ha e párt, az evangéliomi hívők pártjával, mindjárt a zsinat kezdetén különösen a moderátor vagy elnök választásánál megmérkőzött. A hívők győztek, 58 szóval 45 ellenében, s elnökké a lelkészek egyike Bastie választatott.

Ott ül a zsinat a 85 éves tisztes vén Guizot is, Franciaország egyik világhírű államférfia. Két ízben volt ő miniszter 1832—37-ig a közoktatásé, s mint ilyen nagyon sok jót tett; 1840-ben külügyi miniszter, 1847. miniszterelnök. A februári forradalomtól fogva magányban él, leginkább felekezete javára. Kitünő vallásügyi műve: *Meditations sur l'essence de la religion chretienne*, 1864. lefordított ugyanazon évben németre is.

Guizot a többségben lévő hívő párt egyik kitünő vezére és támasza. Az ő indítványára fogadta el a többség, hogy az államkormányznak köszönet nyilvánítsák e zsinat megtarthatásáért.

A harmadik ülésben már indítványozta Bois lelkész, mint mindek előtt szükséges dolgot, hogy a zsinat tegyen vallást a szent irás tekintélyéről. A liberalisok ez ellen általában minden kötelező hitvallás ellen protestáltak. Az indítvány azonban, későbbben mindemellett is felvették; míg azonban ez történt volna, egészen június 12 ikéig afelett folyt a vita, hogy e zsinat bir-e törvényhozói hatalommal avagy nem? A többség igennel döntötte el a dolgot.

Június 13—19 napjain azon kérdés vitattatott éspedig nagy komolysággal és kitünő lelkesedéssel, hogy vajjon van-e szükség az egyházban oly közös hitre mely az egyes egyháztagok összekapcsolója legyen; nyilvánítani kell-e ezt hitvallásban s miként legyen ez szerkesztve? — A liberalisok a közös hitvallást feleslegesnek sőt veszedelmesnek nyilvánították; nekik oly egyház kell, melynek alapja a vallásos érzület és élet s az egyház tisztelt feje (Krisztus!) iránti szeretet. Az egységes tan képmutatáshoz vezetne. stb. stb.

Az evangyéliomi hívő irányzat tagjai a leghatározottabban és legünnepélyesebben kijelentették hogy ők egyáltalában nem akarnak merev egyforma ságot az egyházban; a különböző irányzatokat természetesen tartják, de az egymással homlok egyenest ellenkező nézeteket és ellentéteket nem tartják jogosultaknak az egyház kebelében. Ők minden szükkeblüség nélkül akarják hitöket nyilvánítani s az egyház tagjaitól csak egy minimumot kívánni, nev. a protestantizmus nagy elveinek s azon váltságtényeknek elösmérését, melyek a liturgiának, isteni tiszteletnek s a sakramentomoknak alapját alkotják. Az egységes köz hit az egyház fenállásához elmulhatlanul szükséges; ellentétes nézetek mesterséges eltüretése az egyházban, csak megörökitné annak kebelében a vizsályt. Az egyes lelkészeknek mint ilyeneknek korlátlan véleménynyilvánítási szabadsága lelki szolgátságra alázná a gyülekezetet, s megtapodná az ösök hitéhez ragaszkodó egyháztagok lelki ösmere tszabadságát. Ha érzelem is a vallás alapja, de ezen érzelemnek a leglényegesebb összeköttetése van a vallásos fogalommal vagy ösmere ttel; ugyhogy pl. az, hogy Isten és a Jézus iránt minémü érülettel vagy szeretettel viseltetünk, kitünö mértékben attól függ, hogy minö fogalommal és ösmere ttel birunk ö felölök. Az első keresztyének egy szív, egy lélek valának, de állhatatosan megmaradtak a z apostolok tudományában is. Minden társaság közös alapon s a cél egységén állhat fen. „Egyetlenegy háznép is, amely magában meghasonlik fen nem állhat.“ Az egyház nem oly tudó iskola amely a leg-szentebb igazságok ostromlását vagy megdöntését tarthatná céljának. Nem nézhetjük azt hideg vérrel ha apáink hitének alkotmányát rombolják, s az valóban nagyon is különös, hogy azok, akik az egyház hitének szétrombolásán oly merészen dolgoznak, anyira aggódnak és tétováznak midön arról van szó, hogy külön egyházzá alakuljanak. Ha külön válnának, több lenne a békesség és a szabadság s némely humánitási érdekekben a két párt tagjai egymással öszintén kezét foghatnának. Egyébiránt, Franciaországot csak a valódi, az örök evangyéliom mentheti meg.

Igy gondolkoztak és éreztek az evangyéliomi pozitív keresztyénség hívei és gyöztek is. Bois tanár indítványára 61 szavazattal 45 ellenében, a következő alaptétel vagyis hitvallás fogadtatott el:

„Franciaország reformált egyháza, most ez időponton, midön oly sokideig meggátolt zsinattartását ujból megkezdheti, mindenek elö t annak érzi szükségét, hogy hálákat adjon az Istennek, és a Krisztus iránt mint az egyház isteni feje iránt szeretetét nyilvánítsa a sujjos próbák közötti megtartásért és vigasztalásért.

Képviselői által ezennel kijelenti ezen egyház, hogy híven megmarad a hit és a szabadság azon elvei mellett, amelyeken alapítottat.

Miként ősei és vértanui a la rochelle-i hitvallás-ban, s mint a reformátzió más egyházai az ő szymbolikus könyveikben: ugy ezen francia reformált egyház is, imé ünnepélyesen vallja:

a szent irás döntö tekintélyét a hit dolgaiban;

a mi büneinkért meghölt s a mi megigazulásunkra feltámadott Ur Jézus Krisztusba vetett hit általi idvezülést;

ennélfogva folyvást megörzi s mint a tan, az isteni tisztelet s az

egyházi fegyelem alapjait szilárdul fentartja a keresztyénség azon nagy-szerű tényeit, amelyek a sakramentumok által előterjesztetnek s a keresztyéu innepekben meg ünnepeltetnek s a liturgiában, nevezetesen a bünvallásban, az apostoli hitformában, és a szent vacsora szertartásában kifejeztetnek.“

Akinek fülei vannak a hallásra, hallja meg ezeket miközöttünk is! Hallják meg különösen azok, akik ünnepélyes esküt tettek arra, hogy az evangyéliomi tudomány tisztaságának fentartására felvigyáznak; — mert az, amiről a francia reformátusok az imént közlött pontokban vallást tesznek, a magyar protestáns egyház minden eddigi törvényes tényei szerint is, evangyéliomi tiszta tudomány, amelyhez, a mi tudásunk és meggyőződésünk szerint, egyházunk tagjainak kétségtelen nagy többsége mind e mai napig szilárdul ragaszkodik.

A francia reformátusok zsinatának dolgait ezentul is kiváló figyelemmel fogjuk kísérni.

Iskolaügyi krónika.

Németország. Tanítók egyetemes gyűlése.

Az elemi tanítók egyetemes gyűlése ez évben, május végén Hamburgban tartatott meg. Főbb megállapodásai ide mennek ki: a német népiskola legyen valódi német nemzeti iskola, mely ne valamely elkülönözött, hanem egyetemes érdeknek szolgáljon. Német nemzeti paedagogika kell s ennek elvei szerint taníttassék a vallás a rendes tanító által. Községi felügyelet ne legyen az iskolára. A tanítóknak nagyobb képzettségök s jobb fizetésök legyen. stb. Egyébiránt, fantasztikus túlzásaiért ezen gyűlést is megróvták, pedig ez nem a felekezetek által alapított és fentartott autonom, hanem községi iskolákról beszélt. „Confessionslos, — religionslos, — gottlos, das würde die Progression der Schule in Zukunft seyn, und unsere Zukunftschule, eine Schule der Gottlosigkeit, wenn es gelingt mit Hilfe des Staates das Band zwischen Kirche und Schule gänzlich zu lösen.“ Ezt jegyzi meg egyik külföldi református egyházi lap ama gyűlésre, a többek közt.

Ausztria. Mivé lehetnek azok a községi és állami iskolák Ausztria-Magyarországban.

A községi és állami gymnasiumokban, Ausztriában, Dr. Wappler bécsi egyetemi tanárnak egy oly egyháztörténelme használatik, mely nyilván állítja, hogy a protestantizmus igenvészes hatású volt a tudományokra, azoknak becsvesztését s elhanyagoltatását vonta maga után; a philosophiát megbuktatta; a költészet fejlődését megakadályozta. A protestantizmus továbbá az erkölcsiség hanyatlását, az önzést s a szegények elnyomását, a türelmetlenséget, lelkiösméreten való zsarnokságot szülte s mozdította elő, a polgári szabadságot pedig mindenütt megsemmisítette, az absolutizmus szolgálatába állott stb. stb. Ezek hü idézetek. Megjegyezzük pótléklul, hogy Ausztriában a jelenévi urnapján, a köz-

ségi és állami vagy ugynevezett közös — confessionslos — iskolák növendékei az egyházi díszmenethez kiharancsoltattak. — Vajjon lehetetlen-e az, hogy a mi modern liberalis államunkban is megérjük, vagy tán meg is értük már néhol az efféléket.

Franciaország. Az öreg Guizot ünnepélyes beszéde a népiskola-ügyben.

Még 1829-ben alapítottak a francia reformátusok magok között egy társulatot saját felekezeti népiskoláik gyarapítása végett. E társulat ezeit harmadfél millió frankot gyűjtött önkéntes adakozásból, alapított 650 iskolát, egy külön fi- s ismét egy nő-tanítóképezdét, melyekből már 550 tanító került ki. Ne felejtse el tisztelt olvasó, hogy Franciaországban, a községek és az állam által is tartatnak fen református felekezeti iskolák és képezdék s ez utóbbiakban a nevezett társulat 500 tanítójelöltet segélyezett. Ezen társulat elnöke jelenleg az öreg Guizot, aki az ápril 20-án tartott évi közgyűlést egy oly ünnepélyes beszéddel nyitotta meg, melyben következő kérdésekre felelt: 1. törvény által kötelezetté tétessék-e az elemi iskolázás; 2. ingyenes legyen-e; 3. pusztán világi legyen-e az oktatás, vagy lényegesen vallásos? Az első kérdésre igennel felelt, a másodikra nemmel, a harmadikra, melyet legfontosabbnak tart s melynek veleje az, hogy az iskola az államé-e vagy az egyházé, ily értelemmel felelt: „Én hiszek a keresztyénség győzelmében épen úgy mint igazságába. XIX. évszázadon keresztül a legkeményebb próbákat győzelmesen kiállotta a keresztyénség, néha külső eszközök segélyével, legtöbbször azonban saját benső erejére támaszkodva. Meg vagyok győződve, hogy mostani próbáltatásából is győzelmesen fog kilépni a keresztyénség. A szabadság és keresztyénség most bizalmatlanul állanak szemben egymással, holott egymásra szükségök van s meg kell egymást érteniök. A külső rend fentartása az államé, de a vallásügyiek nem tartoznak körébe, ami azonban nem azt teszi, hogy ezek iránt közönyös legyen. Az iskolának nem csak oktatási hanem nevelési céljai is vannak. A valódi nevelés pedig csak vallásos lehet s mennél inkább tiszteli valamely állam a szabadságot, annál nagyobb szüksége van tagjainak vallásos s erkölcsi nevelésére. Az állam mutassa meg, hogy tiszteli a vallást s annak befolyására stíjt helyez; a nemzeti nevelésnek vallásosnak kell lennie stb.

Különfélek.

Egy pár külföldi folyóirat nyilatkozata a magyar kormánypartról s Ausztria-Magyarországról. — A híres Schenkel Dániel heidelbergi hittanár stb. által szerkesztett s kiadott Allgemeine kirchliche Zeitschrift folyó évi 3-ik füzetében a 158-ik lapon a magyar kormánypárt vallásügyi politikája következőleg van jellemezve: „A magyar liberalizmus Ausztriában, kénytelen eltérni azon szemrehányást, hogy az ultramontánok ellen mindeztideig

*

épen semmit sem tett s különösen a Deák párt, mindezideig csaknem szorongó kebellet kapaszkodik a püspökök görbe botjához. A vallásszabadságról s polgári házasságról szóló törvénytervek a klérus iránti tekintetből kopsorsóba zárattak s a házasságügyi törvényszékek a papok kezében maradtak; ezen szent szövetségnek lehet köszönni azt, hogy a római katolika egyház, melyet az állam gazdag javadalma kkal látott el, tényleg még folyvást államegyház Magyarországon, a mi, valóságos égrekiáltó igazságtalanság a többi felekezetek iránt, amelyek az állam által vagy épen nem, vagy csak szűken javadalmaztatnak.“ stb. — Az „Allgemeiner literarischer Anzeiger für das evangelische Deutschland“ című tudományos folyóirat jelen évi júliusi füzetében külföldi tudós folyóiratok ismertetése folyamán, a vizsgálatok eredményeként következő tételek is fordulnak elő: „Ausztriának, az országok és népek ezagyalékának egész politikai nyomorúsága feltűnik előttünk. Minden oda mutat, hogy Ausztriának soha és semmiképen nem sikerülend helyes politikai alakzatot nyerni, mert hiszen Ausztria voltaképen nem is állam, hanem csak birodalom, még pedig oly birodalom, amely életképességének történeti előfeltételeivel nem bír többé. A jelenkor pedig csak valódi államoknak veheti hasznát; Ausztria azonban, legalább az ő mostani birodalmi területével, állam másoha és semmiképen nem lehet.“ — „A habsburg-ház daemona az ő kétfejű sassa; I. József sem volt képes ezen egymástól elfordult sasfejeket egygá tenni. E fejedelem szép természeti tulajdonai is elnyomordtak a jezsuitai és papi fegyelem alatt.“ stb. stb. — Egyik, már nem tudományos, hanem nagy elterjedtségű külföldi protestáns heti lap, a legközelebb Bécsben szervezendő világtárlatról szólván, megjegyzi, hogy nagy hiba és hiány lenne ha Ausztria a maga sok provisoriumait, ideiglenes alkotmányait, kiegyenlítéseit és kiegyezkedéseit ki nem állitaná. — Ezen nézetek közül azt, amely kormányunknak a klérushoz való viszonyáról stb. szól, mi is teljesen aláírjuk s ily tartalmu tekintélyes nyilatkozatokat még többet is hozhatnánk fel külföldről. A többi nézetek valeant quantum valere possunt; de minden esetre ajánlhatók a jogfeladásra kész s az állam minden hatóság képtelen eszméjét bálványozó protestáns lelkészek és tudósok figyelmébe, haugyan még most is volnának ilyenek.

Schelling a gyermekek imájáról. — Schelling az újabb kor legkitünőbb bölcsészének egyike volt, meghalt 1854. aug. 20. 79 éves korában. Ő különös vizsgálódás tárgyává tette a vallást s épen a keresztyén vallást is, melyet lelkéből szeretett. Ő ki egykor a német föld egyik, gyászoló főemberét az ember öntudatos személyiségének halál utáni fenmaradásával vigasztalta, így irt a többek közt egyik barátjához: „Üdv és áldás önnek a sok gyermekkel s azok között különösen az ikrekkel; ez az égnek legtisztább és legnagyobb áldása. Egy imádság sem emelkedik oly erőteljesen a mennybe, mint a gyermekek imádsága. Tanítsa tehát ön jókorán gyermekeit imádkozni. Vajha láthatnám még egyszer Önt gazdagságában! Irigység nélkül, de talán fájdalommal fognék Ön mellett állani szegénységemben.

Rövid irodalmi szemle.

A magyar protestáns egyháztörténelem részletei. A reformatio korától a jelenig. Irta Balog Ferenc hittanszaki tanár a debreceni ref. kollégiumban. Szerző sajátja. Debrecen. Ifj. Csáthy K. könyvárus. 1872. 8 r. 12 + 184 lap. Ára 1 frt 20 kr.

Hazai protestáns egyháztörténelmünk némely egyes részleteivel foglalkozó jeles mű, melyet széles olvasottság, vallás és egyház iránti buzgó érdeklődés, szabatos, világos irány s más kitünő tulajdonok jellemeznek. Ismételve ajánljuk olvasóinknak. Nagyon különös lenne ha szakavatott részletes ösmertetője nem akadna!

A néptanítók nyugdíjazása, özvegyeik s árváik gyámolítása külföldön és hazánkban. Irta Molnár Aladár a magy. akad. I. tagja. Pest. Az Athenaeum kiadása. 1872. Kis 8-adrét. 260 lap.

Nagy figyelmünkre méltó derék mű mind kiváló fontosságú tárgyánál, mind széles látkörénél fogva. Bizton hiszszük, hogy nem csak tanítóink, hanem azon egyházi férfaink is, akik az iskolaügy élén állanak minden oldalú gyökeres tanulmány tárgyává teszik e művet. Röggtönözve, felületesen, csakugy toaszszerűleg, vagy előleges titkos bearbeitolások folytán szólni ez ügyhöz és intézni el ezt, igen nagy hiba lenne, — Ujabb időkben egynémelyik biztosító társaság is, mint pl. a Victoria, kínálja az általa valláskülönbség nélkül alakítandó általános papi, tanári és tanítói nyugdíj és gyámintézetet stb.

Örömmel vettük és olvastuk Szász Károly osztálytanácsos és ideigl. tanfelügyelő ur elnöki beszédét, melylyel a Jász-Kunkerületnek iskolatanácsának 1872. ápril 29. tartott ülését megnyitotta.

Velős tartalmu, szellemus buzdító beszéd. Több okoknál fogva szivből üdvözljük a tisztelt szerzőt s minden jót kívánunk neki a „hargos kunok“ (Berzsenyi) s a régi emlékeinkben philisteusoknak nevezett, de azért épen nem philiszter jászok között! Egy uttal azonban meg nem állhatjuk, hogy a legőszintébb sajnálattal meg ne jegyezzük, miszerint az oly szép és fontos eszmék és tervek, milyenekkel e beszéd és az imént jelzett mű foglalkozik, mindaddig nagy részben kösziklára s tövis közzé hulló magvak lesznek, míg a népoktatási törvény s miniszteri rendeletek, a felekezeti iskolák szabadsága, nyugalma és önálló fejlődése érdekében, és más szempontokból is, kellően nem módosítatnak.

A felvilágosodás keletkezésének és befolyásának történelme Európában. Irta Lecky W. E. H. Fordította Zsilinszky Mihály. 8 r. 144 lap. Pest. 1872. Aigner. Ára 1 frt.

Ez még csak az első kötet első füzeté. Világos és szabatos magyarságu fordítása a nagy hírü műnek. Későbbben bővebben szólhatunk felőle.

A hit és szeretet gondviselése. Egyházi beszéd Czelder Márton felsőbányai lelkésztől. Sárospatak. 1872. Ára 25 kr. Jövedelme a nagybányai egyházmegye tanítói nyugdíj intézete s az apahgyi alakuló egyház és iskola javára fordittatik.

Három egyházi beszéd, mely Moczkovcsák Tivadar János nagybecskereki ág. hitv. evang. lelkész beigtatása alkalmával tartatott. Nagy-Becskerek. 1872. — Jövedelme Benko Gy. és Moczkovcsák K. volt nagy-becskereki ág. h. ev. lelkészek sirja felett felállítandó emlékre fordittatik.

Mindkét füzet mind tartalmánál, mind jótékony céljánál fogva ajánlható a közönség figyelmébe és pártfogásába.

Nyiltlevél Kámory Sámuel urhoz.

Sárospatak, 1872. jul. 5.

Nagytiszteletű ur!

Bocsásson meg, hogy ez őszinte rövid levéllel akarok kifejezést adni azon gondolatnak, mely a ma vett „C á f o l a t” elolvasása után bennem fölmerült.

Hogy én nem tudok magyarul, hagyján; azzal nem veszt senki semmit. Megfordítva sokkal jelentéktelenebb írónak tartom magamat, semmint érdemesnek tartanám írói tehetségem hibás voltának kimutatására azon fáradságot, melyet nagytiszteletűséged e részben kifejtett. Biztosíthatom egyuttal nagytiszteletűségedet, hogy nem bujkálás, alattomoság vagy nem tudom mi ok miatt hagytam el a cikk alól nevemet, hanem pusztá feledékenységből; a szerkesztők pedig — haugyan jól tudom — nem számítják jogkörükbe tartozónak a különben kiadható cikkhez bármely toldást függeszteni.

Egyébiránt nem ezek elmondásáért fogtam tollat, hanem egyedül „a figulis figulum odit” elháritásáért. Ez oly gyanúsítás, melyet igénytelen kritikámból nem lehet igazolni. Megvallom ez rosszul esett. Az exegeták hazájában Németországban talán megjárná e kifejezés; de nálunk Magyarországon, hol — teljes jóhisszemmel merem állítani — a hivatalos 5—6 egyéneen kívül aligha foglal kozik valaki e dolgokkal, — pedig felfogásom szerint épen e dolgokban van a vallás tudományának alapja — nem vádolhatjuk egymást kenyér irigységgel. Sőt határozottan kijelentem, hogy én a biblia fordító Kámory iránt, mindig a legőszintébb tisztelettel viseltettem, s nem lesz a jövőben sem semmi körülmény, mely elfojthatná bennem a tiszteletet s nagyrabecsülést azon férfiú iránt ki a bibliát magyarra fordította. Fogadja nagytiszt. még egyszer őszinte tiszteletem kijelentését, aki maradtam nagyt. urnak alázatos szolgálja

Bokor József.